

บทที่ 9
นิทาน

บทที่ 9 นิทาน

- ความน่า	249
- ความเป็นมา	250
- ลักษณะทั่วไปของนิทาน	253
ประเพณีการเล่าเจ็ย	255
ประเพณีการเล่าคร่าว/คร่าวขอ	256
- ลักษณะนิทานชาวบ้าน	257
- เนื้อหาของนิทาน	262
- การพรรณนิทาน	264
- นิยามนิทานชาวบ้าน	264
- เนื้อเรื่องของนิทานพื้นบ้าน	266
- การจัดประเภทนิทานชาวบ้าน	268
: จัดตามแหล่งเกิด	269
: จัดตามแบบของนิทาน	274
: การแบ่งตามชนิดของนิทาน	275
: การแบ่งตามแนวของสารานุกรมไทย	276
: ทศนะของอาจารย์พรศักดิ์ พรหมแก้ว	278
- ประโยชน์ของนิทานพื้นบ้าน	281

บทที่ ๘ นิทาน

๑. ความนำ

ในสมัยดึกดำบรรพ์ มนุษย์มีการติดต่อสัมพันธ์กันโดยใช้สื่อจากสัญลักษณ์ บางประเภทเป็นเครื่องมือสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่กันและกันและเป็นเครื่องบ่งบอกถึง ประวัติความเป็นไปต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิวัฒนาการของมนุษย์เอง สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้ แก่เครื่องมือที่ใช้สร้างความเข้าใจให้แก่กันและกันขึ้น ซึ่งปรากฏในรูปของ"สัญลักษณ์" ต่าง ๆ ที่มนุษย์แต่ละกลุ่มแต่ละสังคมกำหนดขึ้นมาใช้สื่อความหมาย สร้างความเข้าใจแก่กันและกัน ตามยุคตามสมัย สื่อต่าง ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์เหล่านี้ มีนานาประการ จำแนกออกเป็นประเภท ต่าง ๆ เท่า ที่พอรวบรวมมากล่าวถึงโดยสังเขป ดังนี้-

๑.๑ ด้านกายภาพ เป็นสื่อที่สามารถมองเห็นได้ด้วยประสาทภายนอก

๑.๑.๑ สัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาพสลักหิน ภาพเขียนตามผนังถ้ำ ตามหน้าผาต่าง ๆ ที่มนุษย์สมัยก่อน ๆ ได้ทำไว้ เพื่อให้รู้ความเป็นอยู่ในยุคสมัยนั้น ๆ เช่นภาพ สลักที่ผนังถ้ำที่ทับกวาง จังหวัดสระบุรี ภาพเขียนที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ภาพเขียนที่ หน้าผา ที่จังหวัดพังงา เป็นต้น

๑.๑.๒ เครื่องมือต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำรงชีพ เช่น อุปกรณ์การจับสัตว์ ประเภทต่าง ๆ อุปกรณ์หุงหาอาหาร อันรวมถึงอุปกรณ์ที่เกี่ยวกับคติความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สัญลักษณ์ทางศาสนาต่าง ๆ สภาพหลุมฝังศพมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ที่ขุดค้นพบที่ริม แม่น้ำแควน้อย จังหวัดกาญจนบุรี โถสัตรีบริเวณปราสาทเมืองสิงห์ เป็นต้น

๑.๑.๓ เครื่องประดับต่าง ๆ เช่นลูกปัดที่มนุษย์สมัยก่อน ๆ มีใช้กัน กระดุกสัตว์ต่าง ๆ ที่มนุษย์นำมาใช้เป็นเครื่องประดับและเครื่องราง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติ ความเชื่อที่ว่าเมื่อนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ จะช่วยให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายต่าง ๆ เป็นต้น

๑.๑.๔ ด้านสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อความหมายให้รู้กันในกลุ่มในพวกของ ตน ๆ เช่น การทำมือเป็นสัญลักษณ์ต่างๆ การรู้จักใช้ควันไฟส่งสัญญาณให้รู้กัน เพื่อให้ กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง

๑.๑.๕ การรู้จักนำของบางประเภทมาใช้แทนการแลกเปลี่ยน เช่น การรู้จักทำเงินตรา การรู้จักนำวัตถุบางชนิดมาใช้เป็นตัวแทนการแลกเปลี่ยน เช่น เม็ย หอยเงิน ทอง เป็นต้น

๑.๒ ด้านนามธรรม เป็นการแสดงออกที่แอบแฝง ไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด มัก ปรากฏในรูปแบบต่างๆ เช่น การคิดคำนึง การวาดมโนภาพ การคิดแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อนำมาสนองความต้องการของตน เป็นต้น

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ต่างล้วนเป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดให้ผู้พบเห็นได้ ทราบความเป็นไปต่าง ๆ ของมนุษย์แต่ละยุค แต่ละสมัย ตลอดจนการดำรงชีพ พิธีกรรมทางศาสนาความเชื่ออันเป็นหลักฐานที่บ่งบอกให้คนรุ่นหลังได้ทราบวิถีชีวิตของมนุษย์ในอดีตได้เป็นอย่างดี สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้นจัดเป็นวิธีการเก่าแก่ วิธีการหนึ่งที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้ถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด จินตนาการ หลังจากที่มีมนุษย์ได้รู้จักคิดค้น "ภาษา" เป็นสื่อทำความเข้าใจระหว่างกัน (สุกัญญา ภัทรชัย, ๒๕๒๗, น. ๒๐) อันเป็นที่ยอมรับกันได้ โดยสามารถสร้างความเข้าใจให้แก่กันและกันด้วยภาษาที่บ่งบอกถึงกิริยาอาการต่างๆ สิ่งต่างๆ ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์เหล่านี้ ได้กลายมาเป็นภาษา อันเป็นสื่อสร้างความเข้าใจให้แก่กัน และกัน นั่นเอง

นิทานเป็นส่วนหนึ่งของการประมวลเรื่องราว โดยการนำมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้ ความเข้าใจ และได้รับความเพลิดเพลินสนุกสนาน อันเป็นการสร้างบันเทิงนาการประเภทหนึ่งของสังคม

๒. ความเป็นมา

นิทาน เป็นเรื่องที่มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ส่วนมากมักจะปรากฏในรูปของการเล่าสืบต่อกันมา ซึ่งไม่มีเป็นลายลักษณ์อักษร แต่สามารถถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังๆ ได้ทรงจำสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานหลายชั่วอายุคน จนกระทั่งในยุคหลัง ๆ จึงได้มีการบันทึกและจัดไว้เป็นหลักฐาน

ในวงการทั่วไป ถือว่านิทานนั้นมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน หากจะเทียบระยะเวลาที่เกิดขึ้นกับทางพุทธศาสนา จะเห็นว่าบางเรื่องมีมาก่อนสมัยพุทธกาล บางเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนสมัยพุทธกาล เป็นต้น เราจึงไม่อาจตัดสินลงไปได้ว่ามีมาแต่สมัยใด แม้เราจะยอมรับกันว่ามีมาคู่กับศาสนา แต่ตามหลักฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา มีปรากฏในชาดกซึ่งถือว่าเป็นเรื่องเกิดเสวยพระชาติ และสัมพันธ์กับตัวบุคคลและสัตว์ต่างๆ ในชาดกที่ระบุถึงนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นว่าเรื่องของนิทานที่ปรากฏในชาดกต่าง ๆ นั้น มีปรากฏก่อนสมัยพุทธกาลก็มี สมัยพุทธกาลก็มี ดังนั้นเรื่องชาดกจึงไม่ใช่เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาล แต่เป็นเรื่องเก่าแก่มีมาก่อนพุทธกาลนานที่จะพึงกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่าด้วยชั้นอดีต(ในอดีตกาล) ทุกแห่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมถึงที่ควรจะให้ความชัดขึ้นด้วยชกนิทานมากแล้ว ก็ชักมาสาธกให้ความกระจ่างขึ้น คำที่แสดงโดยวิธีนี้เรียกว่า ชาดก ในบาลีชั้นต้นว่า กุตปุพพ (เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว) จัดเข้าในวงศัตถุศาสนะ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์ ๘) เมื่อพิจารณาเหตุนิทานที่ยกมากลานั้นมีหลายชั้น ที่เป็นนิทานเก่าทีเดียวก็มีที่เป็นชั้นหลังๆ ลงมาก็มี และนิทานอย่างเช่นชาดกนี้ ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธศาสนา ในหมู่ชนชาติอื่น ภาษาอื่น นอกพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏเหมือนกัน (อ้าง แล้ว, น. ๑๕) เช่นนิทานอีสป เป็นต้น ซึ่งก็เกิดมีมาก่อนพุทธกาลก็มี สมัยเดียวกับพุทธกาลก็มี เมื่อเป็นเช่นนี้ นิทานจึงมีมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์ อันไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันได้ เนื่องจากเป็นของเก่าแก่เนิ่นนานมาแล้ว และไม่ปรากฏตัวผู้เล่า ซึ่งเป็นคนต้นคิดวางเรื่องราว พร้อมทั้งสอดแทรกเนื้อหาสาระเข้าไปในนิทาน เพื่อให้ผู้ฟังได้รับสาระจากนิทานอย่างแท้จริง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม นิทานก็ยังสอดได้ว่าได้รับอิทธิพลจากทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอยู่รวมกันของศาสนิกของแต่ละศาสนา มีการชุมนุมสังสรรค์กัน ก็มักจะหาอะไรมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อให้ผู้ร่วมชุมนุมได้รับเนื้อหาสาระจากการเล่าเรื่องจากที่ชุมนุมนั้น ๆ ซึ่งได้ทั้งความเพลิดเพลินและสาระจากนิทานไปด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่านิทานนั้น แม้จะเป็นการเสนอเรื่องราวในอดีต อันไม่มีขอบเขตจำกัดก็ตาม ส่วนใหญ่ก็ได้รับอิทธิพลจากทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา รวมทั้งประเทศไทยด้วย ต่างได้รับอิทธิพลจากนิทานทางพระ

พุทธศาสนาทั้งนั้นคือนิทานชาดกอันมีมาในคัมภีร์บาลีปกรณ์ต่าง ๆ ได้รับโดยผ่านทางพระภิกษุสงฆ์ที่เทศนาสอนประชาชนมักจะเล่านิทานประกอบการศึกษา เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจยิ่งขึ้น

ในอดีตไทยได้รับการศึกษาและปลูกฝังจากสถาบันทางศาสนา นั่นคือ จากวัด จากพระสงฆ์ คำสอนก็มักนำมาจากหลักธรรมทางศาสนาพร้อมทั้งนิทานด้วย แม้ในสมัยสุโขทัยพ่อขุนรามคำแหงก็ทรงใช้หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนามาสอนอบรมประชาชน ก็ทรงใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทำให้คนไทยต้องศึกษาจากตำราทางศาสนาที่เรียกว่า "คัมภีร์"อันเป็นที่บรรจุหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้คนได้นำมาศึกษากัน ตามพระบรมราชาธิบาย เรื่องนิบาตชาดก ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ มีอยู่ตอนหนึ่งความว่า "ท่านผู้ที่ศึกษาในคัมภีร์พุทธศาสนา หรือผู้ที่ฝึกฝายในการศาสนาพอใจฟังเทศน์เป็นต้น มักจะมีเป็นสามจำพวก พวกหนึ่งชอบฟังนิทานก็ ใส่ใจแต่เรื่องนิทานนั้น ฟังเพลินเพลินไป ไม่ใคร่ใส่ใจในธรรมหรือสุภาวรัต ซึ่งมีอยู่ในนิทานชาดกนั้น อีกพวกหนึ่งเป็นผู้แสวงหาแต่ธรรม เมื่ออ่านแล้วก็เห็นว่าเป็นแต่เล่านิยาย การที่จะแสวงหาธรรมในชาดก เหมือนร้อนทรายหาทอง ซึ่งมีอยู่แต่เล็กน้อย ไม่คุ้มความลำบาก สู้หนังสือฉบับอื่นซึ่งอาจจะพบธรรมได้ง่ายไม่ได้ก็ละเลยเสียไม่ได้อ่าน ยังความคิดในขั้นหลัง ๆ ซึ่งแรงขึ้นไปกว่าท่านทั้งสองพวก ซึ่งกล่าวมาแล้วนั้นมักจะถือว่าชาดกเป็นนิทานซึ่งนึกแต่งขึ้น ไม่มีความจริงเป็นหลักฐาน เช่น ดิรัจฉานพูดได้เหมือนมนุษย์ เป็นต้น ถึงจะเชื่อว่า เป็นความเปรียบ ก็ยังมีข้อติเตียนเรื่องกลับชาติต่อไปอีก" (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๔๗๔, น. ๑๑) เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์นี้ จะเห็นได้ว่าผู้อ่านตั้งวงความพิจารณาฉบับแคบคือ พวกหนึ่งปรารถนาจะฟังแต่นิทาน อีกพวกหนึ่งปรารถนาจะฟังแต่ธรรม พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะวินิจฉัยว่าหนังสือนี้ พระพุทธเจ้าได้เทศนาอย่างนี้จริงที่เดียวหรือ(อ้างแล้ว, น. ๑๑) ซึ่งดูคล้ายกับว่า เป็นการคอยจับผิดหรือคอยตั้งข้อสงสัยอยู่ร่ำไปอันทำให้ชาดกการตัดสินใจที่แน่นอน โดยลืมนึกไปว่านั่นคือนิทาน ซึ่งเป็นเรื่องตัวอย่างและเปรียบเทียบในด้านบุคลาธิษฐาน เพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจนิทาน ซึ่งถือว่าเกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน อันเป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งของนิทาน

๓. ลักษณะทั่วไปของนิทาน

ในการพิจารณาลักษณะทั่วไปของนิทาน จะขอนำมากล่าวเป็นข้อ ๆ เพื่อให้เห็นความหลากหลายของนิทาน โดยลักษณะอันจะกล่าวต่อไป

๓.๑ นิทาน เป็นเรื่องราวที่มีมาแต่อดีตกาล เป็นเรื่องเล่าที่เล่ากันมาแต่โบราณ (วัชร รมยะนันท์, ๒๕๒๒, น. ๙๗๗๓) เป็นศิลปะประเภทหนึ่งที่เกิดออกโดยการสร้างเรื่องราวตามความเป็นไปในชีวิต ให้เกิดเรื่องราวความเป็นจริงเป็นจัง โดยเฉพาะการใช้สื่อการถ่ายทอด คือ ภาษา ที่เรียกกันว่าการเล่นิทาน โดยการเล่าเรื่องราวให้ผู้ฟังได้รับทราบเรื่องราวจากการเล่านั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่นิทาน การเล่นิทานเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่เป็นการใช้สื่อให้ผู้ฟังมีอารมณ์คล้อยตามไปด้วยเช่น การโกรธ ความรัก ความชอบ ความชั่ว เป็นต้น

๓.๒ เรื่องที่นำมาเล่านั้น เป็นเรื่องราวความเป็นไปในชีวิตมนุษย์และอารมณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ อารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง เป็นต้น

๓.๓ นิทาน จัดเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของสังคมชาวบ้าน ที่นำมาเล่าสู่กันฟังตามกาลและโอกาส แต่บางครั้งมนุษย์มิได้เล่าออกมาตรง ๆ กลับจำลองพฤติกรรมไว้ในตัวละครที่เป็นสัตว์ หรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ทั้งยังปรุงแต่งเรื่องเล่าให้มีสภาพเกินความเป็นจริง ดังจะพบว่าเรื่องบางเรื่อง ผู้เล่าจะพาผู้ฟังออกจากโลกแห่งความเป็นจริง สู่อีกโลกหนึ่งจินตนาการที่สร้างความบันเทิงใจให้ผู้ฟัง จึงไม่น่าแปลกใจที่เรื่องเล่าต่าง ๆ นั้น ยังฟังกันได้ตลอดมาทุกยุคทุกสมัย (สุกัญญา ภัทรราชย์, ๒๕๒๗, น. ๒๐)

๓.๔ การเล่านิทานนั้น จะมีการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ อันขึ้นอยู่กับผู้เล่าเอง เช่นท่าทางซึ่งซึ้งอ่อนช้อย เป็นต้น อันขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเรื่องที่นำมาเล่านั้น ๆ

๓.๕ นิทาน เป็นเรื่องราวที่เกิดจากปัญญาและจินตนาการของมนุษย์ มนุษย์ในแต่ละสังคมรู้จักผูกเรื่องขึ้นเป็นนิทานเล่าสู่กันฟังมาช้านานแล้ว แม้ในปัจจุบัน จะมีสิ่งให้ความบันเทิงมากขึ้นและมีรูปแบบของความบันเทิงหลากหลายขึ้นก็ตาม แต่นิทานก็ยังคงเป็นที่นิยมของคนทั่วไป จึงกล่าวได้ว่า การเล่านิทานเป็น "วัฒนธรรมร่วม" อย่างหนึ่งของสังคมมนุษยชาติเพียงแต่อาจมีเนื้อหาของนิทาน ตลอดจนวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเล่านิทานแตกต่างกันบ้างในแต่ละสังคมเท่านั้น (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, ๒๕๑๖, น. ๑๗๗๖) เพราะว่า

การเล่านิทานนั้น เป็นวิธีการใช้ศิลปะในการถ่ายทอดสู่ผู้ฟัง เป็นการใช้เทคนิคพิเศษ ในการเล่า อันจะสามารถนำความเข้าใจมาสู่มหาชน คือ ผู้ฟัง

๓. ๖ นิทานนั้นส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องที่นำมาเล่าสืบทอดกันมาจากการเล่าปากต่อปากจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง และได้กลายเป็นมรดกวัฒนธรรม นี้แหละคือ นิทานในความหมายของคติชนวิทยา (วิชาว่าด้วยคติชาวบ้าน, อ่างแล้ว, น.๒๐)

แต่อย่างไรก็ดี นิทานจึงจัดเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวบ้าน ประเภทคติชาวบ้านที่น่าเสนอในรูปของมุขปาฐะที่มีมาสมัยดึกดำบรรพ์ มีการถ่ายทอดกันโดยการเล่าที่เรียกว่าเล่านิทาน ถ่ายทอดให้ผู้ฟังได้รับทราบเรื่องราว และจดจำเพื่อนำไปถ่ายทอดแก่คนอื่น ๆ ต่อไป ที่เรียกว่าการถ่ายทอดทางปาก

นิทานเป็นการเสนอเรื่องราวเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องเกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนานเป็นเรื่องที่มีปรากฏทั่วไปทุกแห่งหน มักมีการเสนอตามกาลและโอกาสโดยเฉพาะอย่างยิ่งในโอกาสที่มีการชุมนุมกันเพื่อการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นการพบปะสังสรรค์ การจัดงานชุมนุม การรวมพวก รวมญาติ เป็นต้น อย่างน้อยเพื่อแสดงความสนุกสนานและความเป็นกันเอง มีการสนทนาวิสาสะกัน ก็มักนำเรื่องราวต่าง ๆ มาเล่าสู่กันฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิทาน ซึ่งมักจะมีปรากฏเสมอ ๆ ส่วนจะมีชื่อเรียกอย่างใดนั้น เป็นเรื่องของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ที่จะกำหนดและเรียกชื่อกันเอง ตามที่นิยมยอมรับกัน ในที่นี้จะขอนำประเพณีและวัฒนธรรมของเชียงใหม่ อันเป็นเมืองหนึ่งของล้านนาไทยประเทศ ได้มีการนำนิทานมาเล่าในการชุมนุมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานศพ ที่เรียกว่า ประเพณีการเล่าเจ็ย หรือนิทาน และเล่าคร่าว เพื่อให้เจ้าบ้านที่จัดงานศพนั้นหายเหงาคลายความเศร้าโศก ซึ่งมีความเป็นมาโดยจะขอนำมาเล่าสู่กันพอเป็นนิทัศน์อย่างหนึ่งของการเสนอนิทานและเล่าคร่าวของชาวเชียงใหม่ ดังนี้

ประเพณีการเล่าเจ็ย

ประเพณีการเล่าเจ็ย หรือนิทานนี้ ได้มีขึ้นมาแล้วในล้านนาไทยเป็นเวลาช้านาน การเล่าเจ็ยนี้โดยปกติจะเล่ากันในงานสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานศพ เมื่อได้

ทำการฝังหรือเผาศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว บ้านของผู้ตายก็จะอยู่ในภาวะอันเศร้าสร้อยและเยือกเย็นจึงได้เกิดมีการเล่าเจ็ยหรือนิทานขึ้น เพื่อช่วยให้บ้านมีความอบอุ่นและไม่ซึมเซาอยู่กับความเศร้าโศกมากนัก ประเพณีการเล่าเจ็ยนี้เรียกกันว่าเพื่อ "อุ้มนั่นเรือนเย็น" จึงได้กลายเป็นประเพณี หรือวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของล้านนาไทไป เรื่องที่เล่ากันมากเป็นเรื่องนิทานตำนาน ประวัติศาสตร์ และชาติต่าง ๆ รวมไปถึงชาติกนกนิบาตที่ปราศรัย แต่งขึ้นไว้ในล้านนาไทอีกมากมาย ในช่วงขณะที่กำลังเล่าเจ็ยอยู่นั้น ผู้ฟังก็อาจพูดสอดแทรกหรือถามนำต่าง ๆ ไปบ้าง เพื่อมุ่งให้เกิดความสนุกสนาน ทางฝ่ายผู้เล่าเจ็ยก็อาศัยสำนวนโวหารปฏิภาณสอดแทรกต่อเติมเรื่องที่ตนเล่าให้เกิดมี "ชีวิตชีวา" ขึ้น ฉะนั้น การเล่าเจ็ยจึงเต็มไปด้วยความสนุกสนานครึกครื้นมากยิ่งขึ้น ในสมัยโบราณชาวบ้านผู้ซึ่งยังไม่เคยได้รับวัฒนธรรมสมัยใหม่เยี่ยงพวกเราทั้งหลาย ในปัจจุบันนี้ ก็อาจเล่าเรื่องประเภทที่บรรดาคนสมัยใหม่ฟังแล้วเห็นว่าหยาบโลนอยู่บ้างแต่ในแง่ของชาวบ้านแล้วถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่มุ่งให้เกิดความสนุกสนาน ซึ่งผู้เล่าและผู้ซักถาม หรือผู้ต่อเติมสามารถช่วยเสริมเรื่องที่เล่าให้เกิดความครื้นเครงมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ประเพณีการเล่าเจ็ยจึงเป็นการช่วยให้เกิดความ "อุ้มนั่น" ขึ้นจริง ๆ (ไกรศรี นิมานเหมินท์, ๒๕๓๕, น.ก-ข)

ประเพณีการเล่าคร่าว / คร่าวซอ

บางครั้งบางคราว ถ้าหากไม่มีการเล่าเจ็ย ก็มักจะมีผู้ชำนาญการ "เล่าคร่าว" ซึ่งก็คือการอ่านเรื่องราวที่แต่งเป็นกวีนิพนธ์ที่เรียกว่า "คร่าวซอ" ขึ้น วัตถุประสงค์ของกรเล่าคร่าวนี้อีกเป็นการช่วย "อุ้มนั่นเรือนเย็น" ได้ดุจกัน ดังจะเห็นได้จากการเล่าคร่าวเรื่องหงส์ผาค่า อ้ายร้อยชอด หมาขนคำ จำปาลีตัน นางम्मหอม ก้ากาดำ เจ้าสุวัตรนางบัวคำ เป็นต้น ครั้นมาถึงในสมัยนี้ที่เรามีโทรทัศน์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือวิทยุ หรือมีการเล่นการพนัน เช่นไพ่ปอก ไพ่สี่ไพ่เก้า และไฮโลว์ เป็นต้น หรือไม่มีวงดนตรีพื้นเมืองผสม และขับร้องเพลงลูกทุ่งกล่อมจิตใจมิให้เกิดความสร้อยเศร้าเหงาหงอยและเยือกเย็นขึ้นแก่เจ้าของบ้านและผู้คนในบ้าน ประเพณีการเล่าเจ็ยนี้ จึงได้เริ่มเสื่อมสูญหายไปอย่างรวดเร็ว ที่ยังคงมีเหลืออยู่บ้างก็คงจะเป็นเฉพาะในท้องที่ซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลออกไปจากตัวเมืองเท่านั้น (อ้างแล้ว, น.ก-ข)

จะเห็นได้ว่า เจ็ยหรือนิทานยังได้เกิดความสนุกสนานและเพลิดเพลินแก่ผู้คนเป็นอันมาก บางครั้งก็มีการสอดแทรกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมเข้าไปใน

เรื่องของเจ็ยที่เล่านี้ซึ่งทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟังได้รับความสนุกสนาน และทราบเรื่องราวต่าง ๆ ที่กำลังจะเลื่อมลุดลงไปอย่างรวดเร็วไปพร้อม ๆ กัน ด้วย (อ้างแล้ว, น.๒) เมื่อเป็นเช่นนี้ การเล่าเจ็ยก็ดี การเล่าคร่าวก็ดี ต่างล้วนเป็นวิธีการให้การศึกษาย่างหนึ่งในวัฒนธรรมของชาวล้านนาไป เพราะนอกจากจะก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังมีการสอดแทรกความรู้ด้านประเพณี วัฒนธรรมอีกด้วย

การเล่านิทาน เป็นเรื่องเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ และเป็นที่ยอมรับหลายทั่วไปในทุกหนทุกแห่ง ในชุมชนทุกชั้น นับตั้งแต่พระราชจนถึงยากจน ถึงแม้ว่าในเรื่องนิทานจะแตกต่างกันไปตามภาคต่าง ๆ ของโลก แต่จุดประสงค์ดั้งเดิมในการเล่านิทานของมนุษย์ เป็นอย่างเดียวกันหมด นั่นก็คือว่ามนุษย์เราทั่วไปต้องการเครื่องบันเทิงใจยามว่างงาน ประการหนึ่งและอีกประการหนึ่งเป็นเหตุผลเนื่องมาแต่ศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ และเป็นต้นเหตุให้มีนิทานขึ้นมามากมาย เช่นเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าของลัทธิลัทธิ ตลอดจนเป็นเรื่องที่เป็นคติสอนใจ สอนความประพฤติต่าง ๆ นิทานต่าง ๆ จึงบังเกิดขึ้นหลายประเภท เล่าสืบต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน เป็นทำนองมุขปาฐะ ก่อนที่จะได้จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร (นางกุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๖, น.๙๙) เพื่อให้เป็นหลักฐานสืบต่อมาสำหรับคนรุ่นหลัง ช่วยในด้านความทรงจำและแพร่หลายเกือบทุกแก่คนทั่ว ๆ ไปอีกด้วย

๔. ลักษณะนิทานชาวบ้าน

นิทานชาวบ้านเป็นสาขาสำคัญสาขาหนึ่งของคติชาวบ้าน เป็นที่สนใจของนักปราชญ์นักศึกษาวิชามนุษยวิทยาและวิชาการอื่น ๆ เป็นอันมาก นิทานชาวบ้าน เป็นเรื่องที่ต้องมีการเล่าสู่กันฟัง ทำความเข้าใจให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เป็นการถ่ายทอดจากคนช่วงหนึ่งสู่คนอีกช่วงหนึ่ง ประกอบด้วยลักษณะต่างๆ หลายประการ โดยจะขอนำทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของนิทานชาวบ้านของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านมากล่าวเพื่อเป็นแนวในการศึกษาและนำมาเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนี้

๔.๑ ทัศนะของศาสตราจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานชาวบ้านไว้ดังนี้

๔.๑.๑ เป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดาเป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง เล่ากันด้วยปากสืบกันมาเป็นเวลาช้านาน

๔.๑.๒ ต่อมาในระยะหลัง เมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็เขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปากเปล่า

๔.๑.๓ ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมนั้นเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกต่อหนึ่ง ผิดกับนิยายสมัยใหม่ที่ทราบตัวผู้แต่ง แม้นิทานที่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เช่นนิทานของกริมม์ กริมม์ก็อ้างว่าเล่าตามค่านิทานที่มีมาแต่เดิม ไม่ใช่ตนแต่งขึ้นเอง (กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๒๖, น.๙๙-๑๐๐)

๔.๒ นอกจากนี้ยังถือว่านิทานพื้นบ้านนั้นจัดเป็นวัฒนธรรมร่วมอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ นิทานพื้นบ้านในทุกสังคมจึงมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมร่วมกันหลายประการ อันถือเป็นลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้าน ลักษณะวัฒนธรรมร่วมนั้นจัดเป็นลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งอาจารย์พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้กล่าวถึงลักษณะของนิทานพื้นบ้านไว้ ดังนี้

๔.๒.๑ นิทานพื้นบ้าน แต่เดิมมาสืบต่อกันโดยวิธีมุขปาฐะ คือเล่าต่อกันฟังและจดจำเล่าต่อๆ กันมาเป็นเวลาช้านาน จนไม่สามารถจะทำให้นิทานแต่ละเรื่องมีโอกาสผิดเพี้ยนไปจากเรื่องเดิมมากขึ้นตามวัน เวลา ทั้งในลักษณะของการขาดหาย การเพิ่มเติมและการเปลี่ยนแปลงอนุภาคของเรื่อง มาในระยะหลัง ๆ มีการนำเอานิทานพื้นบ้านที่เคยเล่าสืบต่อกันมาบางเรื่องมาเขียนขึ้นหรือปรุงแต่งเขียนขึ้นเป็น "วรรณกรรมลายลักษณ์" ก็มี

๔.๒.๒ นิทานพื้นบ้านที่เล่ากันมาแต่เดิม ส่วนใหญ่เล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา คือ เป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ภาษาร้อยกรองมุ่งเอารสของเรื่องมากกว่ารสของคำ

๔.๒.๓ นิทานพื้นบ้านต้องมีลักษณะเป็นเรื่องราวที่มีฉาก มีตัวละคร แสดงพฤติกรรมหรือความเป็นมาโดยอาจสร้างจากจินตนาการของตนเอง หรือเค้าเรื่องจริงอยู่ก่อนแล้วนำมาจินตนาขยายความเสริมต่อให้พิสดารออกไปก็ได้ วรรณกรรมมุขปาฐะที่สืบต่อกันมาช้านาน ถ้าไม่เป็นเรื่องดังกล่าวก็ไม่นิทาน อาจเป็นกาพย์ สำนวน ปริศนา คำทาย ฯลฯ และเรื่องที่เป็นข้อเท็จจริงล้วน ๆ ถึงจะนำมาเล่าต่อกันฟัง ก็ไม่ถือเป็นนิทานพื้นบ้านเช่นเดียวกัน

๔.๒.๔ นิทานพื้นบ้าน มีลีลาการดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อนเหมือนวรรณกรรมปัจจุบัน เช่นเมื่อเริ่มเรื่องก็จะเดินเรื่องไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ไม่ค่อยมีการเล่าเรื่องย้อนหลังเหมือนวรรณกรรมบันเทิงรูปแบบใหม่ ๆ เป็นต้น

๔.๒.๕ นิทานพื้นบ้าน ส่วนใหญ่มีเป้าหมายหลัก เพื่อความบันเทิงใจของผู้ฟัง และอาจมีเป้าหมายอื่น ๆ ที่สอดแทรกไว้ในเรื่องด้วยก็ได้ เช่น เพื่อการสั่งสอน อบรม เพื่อตอบข้อสงสัยบางอย่างแก่ผู้ฟัง เป็นต้น (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, ๒๕๒๙, น. ๑๗๗๗)

๔.๓ ลักษณะของนิทานนี้ จะมีเนื้อหาและความเป็นไปต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในเอกสารที่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ โดยจะขอนำมากล่าวพอเป็นนัยอันจะช่วยระดับสติปัญญาในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๔.๓.๑ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏเป็นหลักฐานปรากฏในปิฎกหนึ่งในพระไตรปิฎก คือปิฎก๓ อันหมายถึงคัมภีร์หรือตำราที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดเป็นหมู่ไม่ให้กระจัดกระจายคล้ายกระเจาดหรือคนคว่ำอันเป็นภาระสำหรับใส่ของฉะนั้น(พระมหานรงค์ จิตตโสภโณ, ๒๕๒๗, น.๗) พระพุทธองค์ได้จัดเป็นปิฎกหนึ่ง ซึ่งประมวลพระพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่าและเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นขั้นเดิมในพระพุทธศาสนา (พระราชาวรมณี, ๒๕๒๗, น.๗๗) อันเป็นเรื่องที่น่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธองค์ได้เสด็จไป ณ สถานที่ต่าง ๆ และทรงแสดงธรรม พร้อมทั้งสาธกเรื่องราวต่าง ๆ โปรดเวไนยสัตว์มาเป็นตัวอย่างและเหมาะสมกับอัธยาศัยของผู้สดับธรรมเทศนา

หลังจากพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย และได้มีการรวบรวมหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกต่อการศึกษาเล่าเรียนในชั้นหลัง ได้มีการกล่าวนำเข้าสู่เรื่องราวโดยเริ่มต้นว่า "เอวมเม สุต ฯลฯ ข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้ ฯลฯ" อันเป็นการนำเรื่องราวที่เคยได้ฟังมาแล้วมาเล่าสู่กันฟังอีกต่อหนึ่ง โดยเริ่มว่า "ข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคได้เสด็จไป ที่นั่นที่นั่น แล้วประทับ ณ ที่นั่นที่นั่นได้ทรงแสดงธรรมปรารภเรื่องนั้น ๆ ฯลฯ เป็นตัวอย่าง

๔.๓.๒ พระสุตตันตปิฎกเป็นเรื่องที่ว่าด้วยพระธรรมเทศนาและคำสอนอื่น ๆ ซึ่งมีเรื่องราวเช่น บุคคล สถานที่ เหตุการณ์ประกอบให้รู้ ว่า แสดงแก่ใคร ที่ไหน และปรารภเหตุอะไร (สุชีพ ปุญญานุภาพ, ๒๕๒๔, น.๓๒๓) และเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงไว้โดยโวหารเทศนาเป็นส่วนมาก คือทรงแสดงธรรมอนุโลมตามสมมติบัญญัติของโลก (พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ๒๕๒๗, น.๖๘) และในบางพระสูตรหรือในบางเรื่องก็มีการยกนิทานมาประกอบพระธรรมเทศนา เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นจริงเห็นจัง อันเป็นการยกนิทานมาเป็นบุคลากรพื้นฐานประกอบทางธรรมเทศนานั้นเอง

๔.๓.๓ มีคำอธิบายพระไตรปิฎกอย่างย่อของพระอรชกถาจารย์ จะขอนำมากล่าวเฉพาะพระสุตตันตปิฎก อันมีปรากฏในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ซึ่งอธิบายพระวินัยปิฎก รจนาโดยพระพุทธโฆสะจารย์ ได้ อธิบายไว้ในปฐมกัณฑ์ ใจความเกี่ยวกับพระสุตตันตปิฎกว่า

ก. พระสุตตันตปิฎก เป็นโวหารเทศนา คือการแสดงธรรมยกย้ายสำนวนให้เหมาะสมแก่จริตอัธยาศัยของผู้ฟัง

ข. พระสุตตันตปิฎกเป็น ยถาอนุโลมสาสนะ คือการสอน โดยอนุโลมแก่จริตอัธยาศัยของผู้ฟังซึ่งมีต่าง ๆ

ค. พระสุตตันตปิฎก เป็นทิวฐีวิเนยฐานกถา คือถ้อยคำที่สอนให้ผ่อนคลายทิวฐิ คือความเห็นผิด

ง. พระสุตตันตปิฎก เป็นอธิจิตสิกขา เป็นข้อศึกษาเกี่ยวกับสมาธิชั้นสูง

จ. พระสุตตันตปิฎกเป็นปริยฐานปหานคือเครื่องละกิเลสอย่างกลางอันรัดรั้งจิตได้แก่ นิเวรณ คือกิเลสอันกันจิตมิให้เป็นสมาธิ (อ่างแล้ว, น.๕๙-๖๐)

จากที่นำมากล่าวถึง จะเห็นว่าข้อความในพระสุตตันตปิฎกนั้น มักจะถูกนำมาอ้างอิงว่าได้ยินมาอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วนำมาพูดต่อว่า ข้าพเจ้าได้ฟังมาอย่างนี้ หรือข้าพเจ้าได้ยินมาอย่างนี้ เป็นทำนองว่า อ้างเรื่องราวที่ผ่านมา แต่มักไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดตายตัวว่า เหตุการณ์ที่อ้างนั้นเกิดขึ้นเมื่อใดแน่ ส่วนมากมักจะคะเนเอาว่าเมื่อนั้นเมื่อนี้ และเช่นเดียวกับนิทานอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว คือจะมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เช่น สัตว์พูดภาษาคนได้ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีคำบางคำที่นำมาใช้อ้างการนำเล่าเรื่อง ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎกเช่นกัน จะขอนำมากล่าวถึงเพียงเล็กน้อยเพื่อให้เห็นว่า มีการนำคำเหล่านี้มาใช้อ้างอิงประกอบเรื่องราวเพื่อนำมาเป็นตัวอย่างประกอบเรื่องที่ กล่าวถึงนั้น ได้แก่

๑. คำว่า "ภูตบุพผัง - เรื่องราวเกิดมาแล้ว" "เรื่องเคยมีมาแล้ว" คือ เป็นเรื่องที่มีมาแล้ว มักใช้เป็นคำตรัสถึงเรื่องราวในอดีตว่าเรื่องเช่นนั้น เช่นนี้ เคยมีมาแล้ว มิใช่มีเฉพาะบัดนี้

๒. คำว่า "กิริ - ได้ยินว่า" "ตั้งได้สดับมา" เป็นคำเล่าสืบใช้เป็นคำขึ้นต้นเล่าเรื่องราวในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิทาน หรือเรื่องตัวอย่าง เพื่อนำมาเปรียบเทียบให้เห็นจริงจัง

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่านิทานนั้น ไม่ว่าจะนิทานประเภทใดก็ตามมักจะเป็นเรื่องเล่าสู่กันฟังที่มีการเล่าสืบต่อกันมาแต่อดีต จะมีการแต่งเติมเสริมต่ออย่างไรขึ้นอยู่กับเทคนิคของผู้เล่า เพราะไม่มีหลักฐานผู้คิดเรื่องราวปรากฏชัด จึงทำให้ผู้เล่าเล่าตามความพอใจของตน ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาง่ายๆ ประกอบด้วยสถานที่ของเรื่อง ตัวเอกของเรื่อง ต้องดำเนินบทบาทของเรื่องเป็นต้น ดังนั้นเรื่องของนิทานชาวบ้าน จึงเป็นเรื่องนานาประเภท อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การแข่งขัน เรื่องตลกขบขัน การศอกองหรือเรื่องแปลกประหลาดผิดปกตติธรรมตา ตัวในเรื่อง บางทีก็เป็นคนเคราะห์ดี บางทีก็เป็นคนเคราะห์ร้าย บางคนเก่งกาจอาจหาญ บางคนก็เหลวไหลไม่ได้เรื่อง บ้างก็ฉลาด บ้างก็โง่ แต่ไม่ว่าจะเป็นจำพวกไหน ก็ล้วนแต่มีความรู้สึกนึกคิดอย่างมนุษย์ประเภทต่างๆ หรือมนุษย์ประเภทใดก็ตาม ต่างก็คิด ก็ทำอย่างมนุษย์ ไม่ว่าจะพระราชา ยาจก เข็ญใจ ฯลฯ หรืออะไรก็ตาม ต่างก็มีความรู้สึกนึกคิด มีจิตใจอย่างมนุษย์เรา ๆ หรือมีฉะนั้น ก็อย่างที่เราฝึกฝนอยากจะเป็น

นอกจากนี้ นิทานชาวบ้านเป็นเรื่องเก่าแก่ล่วงกาลนานมาแล้วเล่าต่อ ๆ สืบกันมาจนถึงปัจจุบัน และบางเรื่องก็แผ่กว้างขวางทั่วโลก เมื่อตกไปยังท้องถิ่นแถบใดก็มักปรับเนื้อเรื่องเข้ากับสิ่งแวดล้อมของแถบลำนั้น (ดูรายละเอียดใน คติชาวบ้าน ๒๕๑๖, น.๑๐๐)

๕. เนื้อหาของนิทาน

นิทานนั้น เป็นการสร้างจินตนาการที่เป็นเรื่องราวตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่ต้องการตามเหตุปัจจัยที่ผู้ร่างเรื่องต้องการ นิทานจึงให้ความหมายเชิงนัยประวัติศาสตร์ (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, ๒๕๒๙, น.๑๗๗๖) จัดเป็นรูปแบบนันทนาการที่ไม่ซับซ้อนนัก และสามารถสนองภาวะธรรมชาติของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่มนุษย์รู้จักใช้ "ภาษาพูด" สื่อความกัน ซึ่งก่อให้เกิดการสื่อสารระดมกัน ความนิยมในการเล่าและฟังนิทานก็ย่อมมีมากขึ้น จะ เห็นได้ว่าในสังคมต่าง ๆ มักจะมีนิทานเก่าแก่ประจำสังคมของตน (อ้างแล้ว, น.๑๗๗๗) เป็นวัฒนธรรมทางความคิดที่ได้รับการสั่งสมและสืบต่อกันมาช้านาน จนเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปในทุกชนชั้นของสังคม (อ้างแล้ว, น.๑๗๗๗) ดังนั้น นิทานถึงแม้จะมีข้อเท็จจริงก็ตาม แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับว่ามีความสำคัญและเป็นที่ยอมรับกันไม่น้อย (อ้างแล้ว, น.๑๗๗๗) เพราะอย่างน้อยก็เกิดจากปัญญาและจินตนาการผูกขึ้นมา ด้วยเหตุผลต่างๆ เพื่อความบันเทิงใจของมนุษย์โดยตรง จึงนับว่านิทานเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์ ทำให้สุขภาพชีวิตความเป็นไปและคุณภาพชีวิตของคนแต่ละท้องถิ่น ของแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ดังนั้น เนื้อหาของนิทาน จึงประกอบด้วยหลักการดำเนินชีวิตที่ระบุให้ทราบความเป็นไปในยุคสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยมีเนื้อหาสาระที่จัดว่าเป็นแก่นของเรื่อง คือ สารัตถะของนิทานคือธาตุแท้หรือแก่นแท้หรือจุดสำคัญของนิทานเรื่องนั้น ซึ่งมีอิทธิพลยืนยงอยู่ในเรื่องนั้นตลอดไปไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อนิทานตกไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่อาจมีการปรับปรุงเจือปนให้มีส่วนที่เป็นของใหม่แทรกเข้าไปได้บ้าง แต่ส่วนที่เป็นแก่นแท้ของ เรื่องจะยังคงอยู่เสมอ และในการที่จะยืนยงคงอยู่ได้นี้ สารัตถะก็จะต้องมีลักษณะประจำตัวของมันเองกล่าวคือ โดยทั่วไปแล้วสารัตถะทั้งหลายจะประกอบด้วย ลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ

๕.๑ ตัวสำคัญในเรื่องนิทานจะต้องแปลกพิสดารกว่าตัวอื่น ๆ ในเรื่อง อาจเป็น เทวดา สัตว์ประหลาด แม่มด หรือคนที่มีความแปลกพิเศษออกไปมีอย่างใดก็ อย่างหนึ่ง เช่นแม่เลี้ยงใจร้าย ลูกสุดท้อง ลูกกำพร้า เจ้าหญิงตกลูก

๕.๒ มีข้อสำคัญหรือสิ่งสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะเป็นต้นเหตุให้เรื่องนิทานนั้นเกิดขึ้น และดำเนินไปอาจเป็นสิ่งของเช่นตะเกียงวิเศษของอาละดิน เวทมนต์ คาถาเรียกเนื้อ เรียกปลาได้อย่างในเรื่องสังข์ทอง หรือการระเบิดน้ำได้ อย่างในเรื่องไกรทอง ความ

เชื่อถือ เช่น เชื่อในการตั้งความปรารถนาขอพรในเรื่องทำวแสนเปม หรืออาจเป็นชนบธรรมเนียม
เช่น การเลือกคู่ การเลี้ยงทายเป็นต้น

๕.๓ สวรรตละหนึ่งมีเหตุการณ์เดียว นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจประกอบด้วยเหตุ
การณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ ก็เท่ากับว่าในนิทานเรื่องนี้มีสวรรค์หลายสวรรค์ แต่ในสวรรค์
หนึ่งจะมีเหตุการณ์แต่อย่างเดียว(กุหลาบ มลลิกะมาส, ๒๕๑๖, น.๑๑๔)

การที่ต้องนำสวรรค์ของนิทานหรือเนื้อหาของนิทานมากล่าว ณ ที่นี้
เพื่อ

- ก. ต้องการแบ่งออกไปตามหมวดหมู่
- ข. เพื่อให้เป็นไปตามระบบการจัดระเบียบของนิทาน
- ค. สะดวกในการค้นคว้าเลือกสรรต่อไป (อ้างแล้ว, น.๑๑๔)

นอกจากสวรรค์หรือเนื้อหาของนิทานมากล่าวแล้ว ยังมีความจำเป็น
อย่างอื่นที่ควรทราบเกี่ยวกับนิทาน นั่นคือจุดประสงค์หรือเป้าหมายของนิทาน เพราะตาม
ปกติแล้ว การกระทำใด ๆ ก็ตาม ต่างล้วนมีวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายทั้งสิ้น โดยตั้งเป้า
หมายไปที่จริยธรรมหรือคุณธรรมความดีที่สังคมพึงประสงค์ในรูปของการเปรียบเทียบที่เป็น
ปุคลาธิฐานคือมีตัวตนของบุคคลในนิทาน ปรากฏให้เห็นเด่นชัด อันถือเป็นบุคคลตัวอย่าง
ให้คนพึงประพฤติปฏิบัติตาม ทั้งนี้ถือว่านิทานเป็นเครื่องจรรโลงวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เป็น
เครื่องสืบทอดวัฒนธรรมของสังคมอย่างหนึ่งเหมือนกัน

การเผยแพร่นิทาน

นิทานนั้นจะไปสู่ประชาชนได้ด้วยการถ่ายทอด โดยการเล่าสู่กันฟัง ผู้เล่าต้องมี
ศิลปะในการเล่า เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินสนุกสนาน ดังนั้นการเล่านิทานจึงประกอบ
ด้วยจุดประสงค์ ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อความสนุกสนาน
๒. เพื่ออธิบายพิธีกรรม
๓. เพื่อให้การศึกษา
๔. เพื่อรักษาพฤติกรรมของหมู่คณะให้เป็นไปตามแบบแผนที่ปฏิบัติกันมา

(ในพรตักดิ์ พรหมแก้ว, ๒๕๒๙, น. ๑๗๗๘) นอกจากนี้ นิทานพื้นบ้านยังเป็นเรื่อง สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมหลายอย่างของมนุษย์และเป็นสิ่งจำเป็น และสำคัญยิ่งในสังคม

๖. นิทานนิทานชาวบ้าน

จากที่กล่าวมาแต่ต้น จะเห็นว่านิทานชาวบ้านนั้น เป็นเรื่องราวที่แต่ละสังคมนำมาเล่าสู่กันฟัง เป็นคำเล่าเรื่อง หรือเรื่องที่เล่ากันมา (พจนานุกรมสำหรับ นักเรียน, ๒๕๐๔, น. ๒๒๐) เพื่อความเข้าใจและมุ่งหมายเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นิทานชาวบ้าน จึงเป็นเสมือนประติมากรรมให้เห็นสภาพต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของสังคมชาวบ้านเหล่านั้นเป็นเนติแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ทำให้ได้ทราบประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์ การดำรงชีวิต การศึกษา การนับถือศาสนา การประกอบอาชีพ เป็นต้น นิทานชาวบ้าน จึงประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชาวบ้าน นั่นคือ

๖.๑ นิทานชาวบ้าน เป็นเรื่องนานาชนิด อาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การแข่งขันเรื่องตลกขบขันการคิดโกง หรือเรื่องแปลกประหลาดผิดปกติธรรมดา(อ้างแล้ว, น. ๑๐๐) อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสภาพทางสังคมของคนด้านต่างๆ ทั้งด้านสถานภาพติดตัวเช่น ชาติ ชั้น วรรณะ บุคลิกเฉพาะตัว เป็นต้น และสถานภาพสัมฤทธิ์ ซึ่งแต่ละคนสามารถทำให้เกิดขึ้น มีขึ้นตามความสามารถของตน ๆ ได้

๖.๒ นิทานชาวบ้านเป็นเรื่อง "เก่าแก่ล่วงกาลนานมาแล้ว" เล่าต่อ ๆ สืบกันมาจนถึงปัจจุบันและบางเรื่องก็แผ่กว้างขวางทั่วโลก เมื่อตกไปยังท้องถิ่นแถบใด ก็มักปรับเนื้อเรื่องเข้ากับสิ่งแวดล้อมของแถบลำดับนั้น เพราะฉะนั้นแม้ว่าจุดอ่อนของเนื้อเรื่องจะเป็นอย่างเดียวกันแต่จะมีลักษณะของผู้คน และสิ่งแวดล้อมที่นิทานนั้นตกไปถึงเจือปนประสมประสานอยู่ด้วย จึงมีความแตกต่างกันไปบ้าง ในรายละเอียด (อ้างแล้ว, น. ๑๐๐) อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของนิทานพื้นบ้านที่สามารถปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคมได้อย่างสนิท ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับเทคนิคของผู้เล่าหรือผู้นำมาเผยแพร่

๖.๓ นิทานพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อความเข้าใจของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เล่าสืบต่อกันมา ถึงแม้ว่าบางเรื่องจะมีที่มาเหมือนกัน แต่เมื่อต่างถิ่นกันออกไปก็

ทำให้เรื่องผิดเพี้ยนในส่วนปลีกย่อยไปได้บ้าง เช่น เรื่องพระยาแถน ผู้สร้างโลก อันเป็นตำนานทางภาคอีสาน เรื่องพระยาภัง พระยาพานอันเป็นที่มาของพระปฐมเจดีย์และพระประโทนเจดีย์ ปุชนิยสถานสำคัญของจังหวัด นครปฐม ทางภาคใต้มีตำนานเมืองพัทลุง กล่าวถึงนางเลือดขาวและทางภาคเหนือมีเรื่องกำเนิดโลกและปรากฏการณ์ธรรมชาติ (ปกิณกัณฑ์วรรณกรรมพื้นบ้านเล่ม ๑, ๒๕๒๗, น.๓๙) อันเป็นการสร้างระบบความเชื่อเกี่ยวกับคติ การเกิดอภินิหาร และการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นในสังคมอีกโสดหนึ่งด้วย

จากนิยามดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่านิทานพื้นบ้านเป็นทุกสิ่ง ทุกอย่างของพื้นบ้านอันเป็นการปงบอกถึงชีวิตอันได้แก่วัฒนธรรม คติความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมของสังคมนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นเรื่องนิทานจึงเป็นเรื่องมนุษย์ทั่วไปในโลกทั่วทุกหนทุกแห่ง ต่างก็มีนิทานที่เล่ากันต่อ ๆ มาเช่นเดียวกับที่แต่ละท้องถิ่นต่างก็มีขนบธรรมเนียม มีเพลงพื้นเมือง มีสุภาษิตสอนใจ มีคติเชื่อถือและอื่น ๆ ตามที่กล่าวแล้วในเรื่องคติชาวบ้าน และถึงแม้ว่ามนุษย์เราจะต่างชาติ ต่างศาสนา หรือต่างกันในเรื่องอื่นใดก็ตาม แต่จะมีข้อเหมือนลະม้ายกันอยู่เสมอใน เรื่องธรรมชาติของสภาพความเป็นมนุษย์ มีโกรธ มีรัก มีคนโง่ มีคนฉลาด มีข้อตลกขบขัน นำหัวเราะ มีเรื่องเศร้าสลด มีชั่ว มีดี และที่สำคัญก็คือ มีความคิดคำนึงคล้ายคลึงกัน และต่างก็มีลักษณะเหล่านี้สืบกันมาเป็นมรดกของมนุษยชาติเหมือน ๆ กันทั่วทุกหนทุกแห่ง มรดกแห่งสภาพความเป็นมนุษย์นี้จะเห็นได้ชัดจากคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้าน (กุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๖, น.๙๙- ๑๐๐) ทั้งนี้เราต่างยอมรับกันว่า นิทานก็คือ นิทานชาวบ้านหรือนิทานพื้นบ้านก็ดี ต่างล้วนเป็นเรื่องที่เน้นที่ตัวเองของเรื่อง เพื่อให้เห็นความสำคัญของตัวละครใน นิทานนั้น ๆ เพื่อที่จะยกให้เป็นตัวอย่างในชีวิตจริงของคน เพราะการสร้างนิทานนั้น ผู้สร้างจะต้องมีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หรือ เป้าหมายที่จะใช้นิทานเป็นชีวิตตัวอย่างโดยวางตัวให้เป็นบุคลาธิษฐาน และใช้เป็นนิทรรศการดำเนินชีวิตของตัวละครไป เพื่อให้ผู้ฟังได้เห็นแบบฉบับของการดำเนินชีวิตดังกล่าวไปด้วย

๗. เนื้อเรื่องของนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้านส่วนใหญ่มักเป็นเสมือนการเล่าเรื่องและผูกเรื่องนิทานชาวบ้าน (อ้างแล้ว, น.๑๒๐) อันเป็นวิธีการวางเค้าโครงเรื่องให้เป็นไปตามกำหนดกฎเกณฑ์ที่

ต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อเรื่องของนิทานชาวบ้านนั้น ๆ ส่วนใหญ่จะสัมพันธ์กับสภาพของสังคมในขณะนั้น ๆ และจะถ่ายทอดต่อๆ กันมา ทางปากที่เรียกว่า มุขปาฐะ ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อเป็นเช่นนี้ นิทานชาวบ้านจะมีเนื้อเรื่องที่มีลักษณะตามที่ศาสตราจารย์กุลลาบ มัลลิกะมาส ท่านวางแนวไว้ เพื่อผู้ศึกษาจะได้ยึดและทำความเข้าใจโดยพิจารณาถึงลักษณะต่าง ๆ ของนิทานต่อไป ดังนี้

๗.๑ นิทานชาวบ้าน มักไม่ขึ้นต้นด้วยเนื้อเรื่องตอนสำคัญและจะไม่จบลงทันทีที่เรื่องจบลง แต่จะขึ้นต้นเป็นทำนองนำเรื่องเสียก่อน และเรื่องจะดำเนินไป จนถึงจุดจบแล้วยังมีต่อเลยจุดจบไปอีกเล็กน้อยเพื่อย้ำกล่าวถึงความสงบ ความสุข และความมั่นคงและความมีหลักมีฐานในชีวิตของตัวเอกในนิทานเรื่องนั้น

๗.๒ จะมีเนื้อเรื่องทำนองเดียวกันซ้ำ ๆ แต่เหตุการณ์แปลกแตกต่างออกไป บางทีก็สามครั้ง บางทีก็สี่ครั้ง เช่น แพ้รัฐสามครั้ง แก้ปัญหาตกด้วยปัญญาสี่ครั้ง (จำนวนซ้ำโดยมากเป็นไปทางลักษณะทางศาสนา) การมีเรื่องซ้ำ ๆ ทำนองนี้เป็นการก่อความกระหายใคร่จะรู้ว่าเรื่องตอนไหนจะมีทางออกอย่างไร และขณะเดียวกันก็ทำให้มีเนื้อเรื่องยาวสมบูรณ์ขึ้น

๗.๓ โดยทั่วไปแล้วจะมีตัวเอกในนิทานคราวหนึ่งๆ ไม่เกินสองตัว ถ้าในเรื่องมีมากกว่าสองตัวขึ้นไปก็จะมีแค่สองตัวที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องตอนนั้น

๗.๔ ตัวในเรื่องมักจะต้องมีลักษณะตรงกันข้ามกัน คนช้ำกับคนดี คนฉลาดกับคนโง่ เป็นต้น

๗.๕ ถ้ามีตัวในนิทานสองคน เป็นคนมีอำนาจน้อยหรืออ่อนแอ ก็มักจะเป็นพี่น้องฝาแฝดกัน แต่ถ้าเมื่อใดมีอำนาจขึ้นก็อาจกลับกลายเป็นศัตรูเป็นคู่แข่งกัน

๗.๖ คนที่ดูว่าอ่อนที่สุดในหมู่พวกกลับกลายเป็นดีที่สุด น้องชายหรือน้องสาวคนสุดท้ายมักจะกลับเป็นผู้ชนะในตอนท้ายเสมอ

๗.๗ การจัดวางลักษณะหรือนิสัยใจคอของตัวในเรื่องเป็นอย่างไรง่าย ๆ มาก มีลักษณะนิสัยที่เห็นชัดแจ้งและมีปรากฏในการดำเนินเรื่องเท่านั้นที่กล่าวถึง เอาไว้ตรงๆ นอกจากนั้นนิสัยหรือชีวิตด้านอื่นๆ ของตัวในนิทาน ถ้าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องแล้วก็ไม่กล่าวถึงเช่นบอกไว้เลยว่าเป็นคนโง่ หรือคนดี

๗.๘ มีโครงเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เล่าจบไปเป็นเรื่อง ๆ ตอน ๆ แต่ถ้าเมื่อใดที่มีโครงเรื่องเล็กแทรกเข้ามาในเรื่องใหญ่ ก็แสดงว่าเพิ่มเติมชั้นที่หลัง และเป็นรูปวรรณคดีชั้นสูงไปเสียแล้ว (เช่นเรื่องเวนิสวานิชเค้าเดิมเป็นนิทานชาวบ้าน เซกสเปียร์มาปรับปรุงแต่งขึ้น มีโครงเรื่องเล็กแทรกซ้อนอยู่ คือ เรื่องของเจสสิกา และลอเรนโซ)

๗.๙ วิธีเล่าเรื่องเรียงลำดับอย่างง่าย ๆ ถ้าเป็นเรื่องเดียวกัน ก็เล่าแบบเดียวอย่างใกล้เคียงกันมาก ใช้ถ้อยคำเทียบเหมือน ๆ กัน แสดงว่าตั้งใจให้เหมือนกัน ไม่ต้องการให้แปลกแตกต่างกันออกไปทั้งวิธีการเล่าและถ้อยคำ (โดยเฉพาะนิทานที่ไม่รู้จักจบกับนิทานซ้ำแบบ)

การศึกษานิทานชาวบ้านเป็นเรื่องที่สนใจกันทั่วทุกมุมโลก เพราะเป็นการศึกษาเรื่องมนุษย์และสังคมมนุษย์ ยิ่งกว่านั้น เนื้อเรื่องนิทานชาวบ้านยังแสดงให้เห็นลักษณะคล้ายคลึงกันทั่วไปทั้งโลกแม้ว่าแบบสอบถามบางอย่างจะผิดแผกแตกต่างกันบ้างก็จริง แต่ในส่วนของแบบวิธีการเล่า ความมุ่งหมายและโอกาสในการนำนิทานชาวบ้านมาใช้นั้น เหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ (อ้างแล้ว, น.๑๒๐-๑๒๒) คือมุ่งหมายให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน สร้างคติเตือนใจ อันเป็นนิทรรศน์อุทาหรณ์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง เป็นการสร้างทัศนคติให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังสร้างข้อเปรียบเทียบขึ้นมาให้เห็นจริงจัง และยังสามารถนำมาดัดแปลงแก้ไขเพื่อใช้เป็น แบบอย่างและเป็นแนวขัดเกลาอุปนิสัยของคนในการดำเนินชีวิตในสังคมได้

ในการศึกษาเนื้อเรื่องของนิทาน อาจมีปัญหาเกิดขึ้นจากการทำความเข้าใจในเนื้อหาของนิทานได้ นั่นคือภาษาที่ใช้เป็นสื่อสร้างความเข้าใจ เพราะบางครั้งบางโอกาส ได้มีการนำนิทานต่างชาติต่างภาษา อันเป็นเรื่องต่างถิ่นต่างแดนเข้าเล่าสู่กันฟัง การเช่นนี้ต้องเข้าใจด้วยว่าภาษาที่ใช้อาจสร้างความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้ เช่น สัตว์ ต้นไม้ พืช ได้ อันเป็นเรื่องเหลือเชื่อ แต่ทุกคนก็รู้ว่า สัตว์กับต้นไม้ที่นั้นแตกต่างจากคน การต่าง ๆ อาจนำมาเปรียบเทียบกันไม่ได้ และอาจทำให้มีเนื้อเรื่องแตกต่างกันออกไปอีกด้วย

การศึกษานำเรื่องของนิทานนับว่าสำคัญมากเพราะเกี่ยวข้องกับวิชาการต่าง ๆ หลายวิชา ซึ่งเราอาจวิเคราะห์ได้ในแง่มุมต่าง ๆ เช่นวรรณคดี นันทนาการ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา เป็นต้น ซึ่งจะทำได้รับเนื้อหาจากนิทานในรูปแบบต่าง ๆ นิทานแต่ละภูมิ

ภาคจะมีสาระของเนื้อเรื่องต่างกัน ตามสภาพแวดล้อมและความนิยมยอมรับของประชาชน ในสังคมนั้น ๆ ดังนั้น เนื้อเรื่องของนิทานแต่ละแห่ง แต่ละภูมิภาค จึงมีสาระแตกต่างกันตาม ความนิยมยอมรับ และสภาพของเนื้อเรื่องของนิทานนั้นๆ ซึ่งผู้ศึกษาจะต้องใช้ความสามารถ ของตน ๆ รับมาตามความรู้ความเข้าใจของตนๆ เพื่อให้มีนิทานมีเนื้อเรื่องสามารถสัมผัสคุณผล และสนองตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ตั้งไว้นั่นเอง

๘. การจัดประเภทนิทานชาวบ้าน

นิทานชาวบ้านเป็นวิชาการสาขาหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งจะต้อง ศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบและมีหลักวิชา นักปราชญ์ สาขาวิชานี้ต่างมีความเห็นแตกต่างกัน ออกไป จึงต่างคนต่างจัดหมวดหมู่และวางระเบียบการจัดประเภทนิทานชาวบ้านออกเป็น หมวดหมู่ต่างๆ กันเนื่องจากการจัดประเภทนิทานในบ้านเรา ยังไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวที่ยอมรับกันทั่วไป ในลักษณะที่เป็นสากลทางวิชาการ นักวิชาการทั้งหลายจึงต่างคนต่างจัดแบ่งกัน ออกไปตามทัศนะของตน ๆ จึงทำให้การจัดประเภทของนิทานมีความหลากหลายออกไปมาก เพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าจะขอจัดตามที่นักปราชญ์ทั้งหลายท่านจัดประเภทกันไว้ โดยจะขอนำการจัดของแต่ละท่านมากล่าวพอให้ผู้ศึกษาได้มองเห็นแนวทางและทำความเข้าใจดังนี้

๘.๑ จัดตามแหล่งที่เกิด คือจัดตามสภาพภูมิศาสตร์ อันเป็นแนวที่เหมาะสม กับเชื้อชาติของมนุษยชาติ ที่ต่างมีนิทานอันเป็นเรื่องคติชีวิต หรือคติประจำเผ่าพันธุ์ของตน ๆ ติดตามไปในแหล่งต่าง ๆ และสามารถปรับเรื่องให้เข้ากับสภาพภูมิศาสตร์ที่คนเหล่านั้นอาศัย อยู่ ด้วยการจัดตามแนวนี้เห็นว่าแนวที่ศาสตราจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้จัดแยกประเภท นิทานชาวบ้านออกตามสภาพที่เกิดตามภูมิศาสตร์ โดยจัดออกตามแหล่งเกิดตามภูมิภาค ต่าง ๆ ตามแบบของนิทาน โดยยึดแนวการจัดจากตำราของนักวิชาการตะวันตกดังนี้

๘.๑.๑ การแบ่งตามเขตพื้นที่ เป็นการแบ่งนิทานชาวบ้านโดยอาศัย เขตแดนทางภูมิศาสตร์ นักปราชญ์ทางนิทานชาวบ้านมักแบ่งออกเป็นเขตใหญ่ ๆ (คือแบ่ง ออกเป็นเรื่องราวของแต่ละประเทศเชื้อชาติ และเผ่าพันธุ์) ดังนี้ คือ

๘.๑.๑.๑ เขตอินเดียชนชาติในแถบอินเดีย นี้มีความเจริญมาช้านานแล้ว มีวรรณกรรมที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนี้มีอายุกว่า ๒,๐๐๐ ปี ก่อนโฮเมอร์ของทางตะวันตก นิทานที่เป็นพื้นบ้านพื้นเมืองมีทั้งที่เป็นฝ่ายศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) ศาสนาพุทธและนิทานศาสนาอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เช่น ปัญจตันตระ และชาดก นิทานเหล่านี้นับได้ว่าเล่าสืบเนื่องกันมาด้วยมุขปาฐะและมีเป็นจำนวนมากมายที่แสดงถึงประวัติศาสตร์และสภาพสังคมของอินเดียที่เป็นมาตลอดกาลอันยาวนาน นักปราชญ์ทางมานุษยวิทยาถือว่า อินเดียเป็นแหล่งกำเนิดใหญ่แห่งนิทานชาวบ้าน ซึ่งต่อมาได้แพร่กระจายไปในทิศทางต่าง ๆ โดยรอบทั้งใกล้และไกล ประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์ เป็นถิ่นที่อยู่ใกล้ จึงได้รับอิทธิพลเป็นอันมาก โดยเฉพาะนิทานประเภทที่เกี่ยวกับศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) และอื่น ๆ

๘.๑.๑.๒ เขตประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม (Moslem countries) แม้ว่าดินแดนที่ประชากรนับถือศาสนาอิสลามนี้จะกว้างขวางมากก็จริงแต่ผู้เชี่ยวชาญทางนิทานชาวบ้าน (Folklorist) ก็พบลักษณะที่เหมือนกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของนิทานในเขตนี้ ทั้งนี้เนื่องมาจากการใช้ภาษาอาหรับเหมือนกันประการหนึ่ง และขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมทางศาสนาอีกประการหนึ่ง เป็นเครื่องเชื่อมประสานคนในเขตนี้เข้าด้วยกัน ชนในเขตนี้ถือว่าการเล่านิทานเป็นอาชีพสำคัญอย่างหนึ่ง นักเล่านิทานมีทั่วไปในหมู่บ้าน ในเมืองใหญ่ และตามตลาดที่ซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้ากัน นิทานสำคัญของเขตนี้ได้แก่ พันหนึ่งทิวา (Thousand and One night) อันเป็นเรื่องให้ความบันเทิงใจแก่ชนหลายชั้นหลายเหล่ามาเป็นเวลาช้านานแล้ว จนแทบว่าจะแยกชีวิตของคนออกจากนิทานไม่ได้เลย

๘.๑.๑.๓ เขตชนชาติยิว ในเอเชียไมเนอร์ ยังมีขนบธรรมเนียมหลายอย่างที่ยังสืบต่อเนื่องลงมาจากชนชาติยิวในโบราณกาล และชนชาติยิวเหล่านี้ได้เป็นตัวกลาง รับถ่ายทอดนิทานจากเอเชียไปยังยุโรปและจากยุโรปมาเอเชีย มีนิทานชาวบ้านเป็นจำนวนมากที่เล่ากันกว้างขวางในชุมนุมชน ชาวยิวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในยุโรปและอเมริกา

๘.๑.๑.๔ เขตประเทศสลาวิก หรือเขตกลางระหว่างตะวันออกและตะวันตก คือดินแดนอันกว้างใหญ่ของรัสเซีย ลักษณะของนิทานชาวบ้านของเซตส์เซียมีลักษณะประสมคือเป็นแบบตะวันออกในบางถิ่นที่มีเขตติดต่อกับตะวันออกแล้ว แม้ขยายไปจนถึงตอนกลางของไซบีเรียส่วนแถบที่มีเขตติดต่อกับตะวันตกก็มีอิทธิพลของยุโรปปรากฏชัด เช่น ในแถบโปแลนด์ เซตโกสโลวาเกีย บุลกาเรีย เป็นต้น

๔.๑.๑.๕ เขตรัฐต่างๆ แถบตะวันออกเฉียงของทะเลบอลติก อันได้แก่ รัฐทั้งสี่ คือ ฟินแลนด์ เอสโตเนีย ลัตเวียและลิทัวเนีย ทั้ง ๔ รัฐนี้เป็นแหล่งสำคัญของนิทานชาวบ้านและการเล่านิทานในเขตนี้อย่างเป็นที่นิยมกันอยู่ในรัฐเหล่านี้ เรียกได้ว่าเป็นทั้งผู้ยืมและผู้ให้ยืมนิทานชาวบ้าน คือเป็นที่แลกเปลี่ยนนิทานกับเขตอื่นๆ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีตมีอิทธิพลอยู่ในนิทานของรัฐเหล่านั้น บางครั้งก็เป็นอิทธิพลของตะวันออกและบางครั้งก็ของตะวันตก

๔.๑.๑.๖ เขตแหลมสแกนดิเนเวีย ประชากรที่อยู่ในแหลมสแกนดิเนเวีย ได้แก่ ชาวสวีเดน ชาว挪เวย์ และชาวเดนมาร์ก ได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นเวลาช้านานก่อนสมัยประวัติศาสตร์และเป็นคนเผ่าพันธุ์เดียวกับมนุษย์ที่อยู่ในเกาะฟาโร (Faroe Island) และไอซ์แลนด์ (Iceland) ชาวเกาะ ๒ พวกที่กล่าวนามมานี้พึ่งแยกอพยพอยู่ประมาณ ๑,๐๐๐ ปีมานี้ ชน ๒ กลุ่มนี้คือพวกที่อยู่ในแถบแหลมสแกนดิเนเวีย และที่อยู่ทีเกาะทั้งสองมีนิทานชาวบ้านที่คล้ายคลึงกันมาก และถึงแม้ว่าจะมีข้อแตกต่างประการสำคัญ ๆ อยู่หลายประการก็จริง แต่พอสรุปได้ว่านิทานของชาวเกาะเหล่านั้นมีเค้าเงื่อนสืบเนื่องมาจากแหลมสแกนดิเนเวีย จึงจัดรวบรวมเอาถิ่นทั้ง ๓ เข้าเป็นแถบเดียวกัน

๔.๑.๑.๗ เขตของชนชาติที่พูดภาษาเยอรมัน ชื่อเสียงโด่งดังของ ๒ พี่น้องตระกูลกริมม์ (Grimm) มักทำให้เข้าใจผิดกันว่า นิทานชาวบ้านทั้งหลายนั้นเป็นชนชาติเยอรมันแต่ที่แท้จริงแล้ว นิทานของเยอรมันมีลักษณะประสม มีเค้ามาจากชาติอื่นๆอีกหลายชาติ จึงกล่าวได้ว่า เยอรมันเป็นตัวกลางรับถ่ายทอดมากกว่าที่จะเป็นเจ้าของนิทานเหล่านั้นเสียเองโดยตรง และเนื่องจากประเทศเยอรมันนี้มีเขตติดต่อกับประเทศสลาวิกทางด้านตะวันออกเฉียงและติดต่อกับประเทศในยุโรปทางทิศตะวันตกและทิศใต้ นิทานชาวบ้านของประเทศแถบทะเลบอลติก โปแลนด์ ยูโกสลาเวีย ฮังการี เบลเยียม และฮอลแลนด์ จึงมีเค้าใกล้เคียงกับนิทานเยอรมันพอที่จะเทียบเคียงกันได้

๔.๑.๑.๘ เขตประเทศฝรั่งเศส ประเทศฝรั่งเศสเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมของยุโรปแห่งหนึ่งจึงเป็นธรรมดาที่ว่า ชาวฝรั่งเศสจะสามารถสร้างสรรคนิทานต่างๆมาเก่าก่อนช้านาน เป็นที่นิยมรับเล่ากันสืบมา ทั้งยังกระจายไปทั่วยุโรป ส่วนที่ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายรับจากที่อื่น ก็นำมาประสมประสานจนมีลักษณะเป็นแบบฝรั่งเศสก็มีมาก นิทานเหล่านี้ติดตามชาวฝรั่งเศสที่ไปตั้งถิ่นฐานในแถบต่าง ๆ ของโลกอีกหลายแห่ง เช่น อเมริกา (โดยเฉพาะในมลรัฐมิสซูรีและมลรัฐลุยเซียนา) และในอาฟริกา เป็นต้น

๘.๑.๑.๙ เขตประเทศสเปนและโปรตุเกส นิทานชาวบ้านของประเทศนี้มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากแถบอื่นๆ อย่างชัดเจน พื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศสเปนเคยถูกแขกมัวร์ครอบครองอยู่เป็นเวลานานถึง ๗๐๐ ปี จึงยังมีร่องรอยของวัฒนธรรมอิสลามปรากฏอยู่ อิทธิพลของศาสนานิกายออร์ทอดอกซ์และคาทอลิก ปรากฏในนิทานที่เกี่ยวข้องกับเทวดาและนักบุญมากมาย จนไม่มีที่ใดมีนิทานประเภทนี้มากเท่ากันที่นิทานชาวบ้านของแถบนี้กระจายตามชาวโปรตุเกส และสเปนที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น เช่น ในอเมริกาเหนือ และในอเมริกาใต้ทั้งสองชาตินี้ เป็นชาติที่นำวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนติดไปมาก เมื่อไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ทั้งที่เป็น เครื่องแต่งกาย ระบายชาวบ้าน เพลงชาวบ้านและอื่น ๆ

๘.๑.๑.๑๐ เขตประเทศอิตาลี การเก็บรวบรวมนิทานชาวบ้านของยุโรป มีขึ้นเป็นครั้งแรกที่ประเทศอิตาลีตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ นักเขียนมีชื่อของอิตาลีเห็นว่า มีนิทานหลายเรื่องที่มีคุณค่าควรแก่การปรับปรุงให้เป็น วรรณคดี และผลงานของนักเขียนเหล่านี้ทำให้เราทราบว่าแม้ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ความนิยมในการเล่านิทานชาวบ้านก็ยังมิถอย นิทานของแถบอิตาลีได้กระจายต่อไปยัง อิตาลี ซาร์ดีเนีย เกาะคอซิการ์และเกาะมอลตา

๘.๑.๑.๑๑ เขตประเทศอังกฤษ นักปราชญ์ทางคติชาวบ้านมักกล่าวเสมอว่านิทานชาวบ้านของอังกฤษมีน้อย ความนิยมในการเล่าเรื่อง มักเป็นรูปกายพยักลอน ที่เรียกว่า Ballad แต่ยังมีเค้าในวรรณกรรมอื่น ๆ ที่แสดงว่าอังกฤษมีนิทานชาวบ้านมิใช่น้อยเหมือนกันและการรวบรวมนิทานชาวบ้าน ตั้งแต่เมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้วทำให้เราทราบกันขึ้นว่า นิทานของอังกฤษมีมากกว่าที่คิด เรื่องสำคัญ ๆ เช่น แอ็คและตันถั่ว แอ็คผู้ฆ่ายักษ์ คนฉลาดเมืองกอแรม เหล่านี้มีลักษณะเป็นอังกฤษเด่นชัด

๘.๑.๑.๑๒ เขตสกอตแลนด์และไอซ์แลนด์ นักปราชญ์ทางนิทานชาวบ้าน ชาวอิตาเลียนชื่อ แคมป์เบลล์ (Campbell) ได้เป็นผู้รวบรวมนิทานทางแถบนี้ให้ได้ถึง ๔ ฉบับใหญ่ๆ และยังมีต้นฉบับไม่ได้พิมพ์เหลืออยู่พอจะพิมพ์ได้อีกหลายฉบับ การเก็บนิทานชาวบ้านเหล่านี้ ผู้เก็บรวบรวมใช้ภาษาถิ่น จึงได้มีผู้แปลออกเป็นภาษาอื่น ๆ อีกหลายภาษา การแบ่งนิทานชาวบ้านออกเป็นเขตทางภูมิศาสตร์เช่นนี้ นับได้ว่าแบ่งออกอย่างกว้างขวาง โดยจัดเอานิทานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเข้าไว้เป็นแถบเดียวกัน ยังมีอีกหลายแถบที่ไม่ปรากฏอยู่ในเขตการแบ่งนี้ เพราะในแถบนั้น ๆ มีนิทานที่มีลักษณะเจือปนกำกวมเป็นลักษณะนิทานของเขตต่าง ๆ ประสมประสานกันอยู่ ยกตัวอย่างเช่น แถบประ

เทพกรีกและอัลบาเนีย เป็นต้น ที่กล่าวมานี้พอให้เห็นเป็นแนวทางให้เห็นความคิดในการแบ่งนิทานเท่านั้น

๔.๑.๒ การแบ่งตามแบบของนิทาน (Form) การแบ่งนิทานอย่างกว้าง ๆ อีกวิธีหนึ่งคือการแบ่งตามแบบ (Form) ของนิทาน ซึ่งอาจแบ่งได้ดังนี้คือ

๔.๑.๒.๑ นิทานปรัมปรา (Fairy tale) นิทานที่แยกเป็นแบบปรัมปรานี้ เรามักแปลโดยตรงจากคำ Fairy tale ของภาษาอังกฤษว่า เทพนิยาย อาศัยเหตุที่เรียกชื่อเช่นนี้ ทำให้เกิดความสับสนปนกับนิทานอีกแบบหนึ่งซึ่งมีชื่อภาษาอังกฤษว่า Myth เพราะนิทานปรัมปราบางทีก็ไม่มีเทพหรือนางฟ้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนนิทานประเภทที่เรียกว่า Myth นั้นเป็นนิทานที่ตัวบุคคลในนิทานเป็น เทพหรือกึ่งเทพโดยตรงทีเดียว เหตุฉะนั้น ในที่นี้จึงขอเรียกนิยายแบบ Fairy tale นี้ว่า นิยายปรัมปรา ส่วนคำเทพนิยายนั้น จะใช้เรียกนิทานแบบ Myth

นิยายปรัมปรานี้มีลักษณะที่เห็นได้ชัดคือเป็นเรื่องค่อนข้างยาวมีสารัตถะ (Motif) หลายสารัตถะประกอบอยู่ในนิทานนั้นเป็นเรื่องที่สมมติว่าเกิดขึ้นที่ใดที่หนึ่ง แต่สถานที่เลื่อนลอยกำหนดลงชัดไปไม่ได้ว่าที่ไหนเช่นเรื่องที่ขึ้นต้นว่า "ในกาลครั้งหนึ่ง" (เมื่อใดไม่ชัด) มีพระราชอาชญาองค์หนึ่งครอบครองบ้านเมืองแห่งหนึ่ง แต่เมืองอะไรอยู่ที่ไหนไม่ชัด หรือแม้หากว่าจะกล่าวถึงชื่อบ้านเมืองที่ครอบครองนั้น ก็จะเป็นแน่นอนจริงจริงลงไปไม่ได้ว่าตั้งอยู่ในส่วนใดในโลก ตัวบุคคลในเรื่องนิทานก็เช่นกัน ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาที่มีความจริงตามสภาพปกติของมนุษย์ เนื้อเรื่องจะประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ ตลอดจนอำนาจอันพันมนุษย์วิสัยต่างๆ ตัวเอกของเรื่องเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษประการใดประการหนึ่ง เช่น เป็นผู้มั่งอานาจ มีบุญ หรือมีความสามารถมีฤทธิ์เดช ทำให้ฝ่ายศัตรูพ่ายแพ้ไป ถ้าเป็นชายมักได้แต่งงานกับหญิงสูงศักดิ์แล้วครอบครองบ้านเมืองอยู่เป็นสุขสืบไปชั่วกาลนานหรือถ้าเป็นหญิงก็จะมีนัยคล้ายคลึงกัน คือแม้ว่านางนั้นจะมีกำเนิดต่ำต้อยหรือตกทุกข์ได้ยากสักเพียงใดในตอนต้น แต่ในที่สุดก็จะได้แต่งงานดีมีความสุขยั่งยืนสิ้นศัตรูและอุปสรรคใด ๆ ทั้งหมดในบั้นปลาย นิทานแบบนี้มีอยู่ทั่วไปในโลกทั้งภาคตะวันออกและตะวันตก เช่น เรื่องนางสิบสองสังข์ทอง ปลาบู่ทอง นางอุทรา สโนไวท์ ซินเดอเรลลาและ Sleeping Beauty เป็นต้น

๘.๑.๒.๒ นิทานท้องถิ่น (Legend) นิทานชนิดนี้มีขนาดสั้นกว่า นิทานปรัมปรา มักเป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวและเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ใจกลางหรือคตินิยมอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นพื้นบ้านเมืองของคนแต่ละท้องถิ่นไป แม้ว่าจะเป็นเรื่องแปลกพิศดาร หรือพันวิสัยความเป็นจริงไปบ้างก็ตาม ก็ยังเชื่อว่าเรื่องเหล่านี้ เกิดจริง เป็นจริง หรือมีเค้าความจริง มีตัวบุคคลจริง ๆ มีสถานที่จริงที่กำหนดแน่นอนขึ้นกว่าใน นิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่นอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของวีรบุรุษประจำชาติ หรือประจำบ้าน เมือง เช่น ท้าวแสนปม พระร่วง พระยาแกง พระยาพาน หรือเป็นเรื่อง นางไม้ นางนาค นางเงือก ที่ปรากฏกายมีเรื่องเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ตามเรื่องในนิทานนั้น เช่น เรื่องพระประทุม เป็นต้น นิทานท้องถิ่นนี้อาจจำแนกย่อยออกไปได้ดังต่อไปนี้

ก. นิทานประเภทอธิบาย (Explanatory tales) เช่น อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆของธรรมชาติเหตุใดจึงมีฝนดำ ทำไมพระราหูกับพระจันทร์จึงเป็นอริต่อกัน อธิบายสาเหตุของความเชื่อบางประการ เช่น ห้ามนำน้ำส้มสายชูเข้าไปในเมืองลพบุรีและ อธิบายชื่อสถานที่ต่าง ๆ ว่าเหตุใดจึงมีชื่อเช่นนั้นเช่นนี้ เป็นต้น นิยายประเภทนี้ของไทยเรามี มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับชื่อสถานที่ดังจะเห็นได้ว่า ภูเขา เกาะ ถ้ำ เมือง ตำบล ตลอดจนโบราณสถานสำคัญ ๆ ล้วนมีประวัติความเป็นมาทำนองนิทานอธิบายว่าเหตุใดจึงมี ชื่อเรียกเช่นนั้นแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะอยู่ภาคใดของประเทศไทย เช่น เขาอกทะลุในจังหวัดพัทลุง เกาะหนู เกาะแมวในสงขลา ประวัติชื่อดำบลสามเสนในกรุงเทพฯ เป็นต้น

ข. นิทานที่เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น ใจกลาง เรื่อง ผีชนิดต่าง ๆ เปรต เงือก นางไม้ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ใช้คาถาอาคมและเวท มนต์ ความเชื่อในเรื่องเหล่านี้มีมาแต่ดั้งเดิม เป็นวิทยาการทางศาสนา ทางวิทยาศาสตร์ ทาง กฎหมายและอื่นๆของคนในสมัยโบราณหรืออาจกล่าวโดยสรุปว่า เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตใน สมัยดึกดำบรรพ์ก่อนโลกจะเจริญนิทานประเภทเรื่องผีของไทยเรามีจำนวนมากมายและยัง จำแนกผีออกเป็นชนิดต่าง ๆ ได้หลายชนิด เช่น ผีกระสือ ผีหลังกลวง ผีปอบ เรื่อง ผีที่รู้จักดีได้แก่เรื่อง นางนาคพระโขนง

ค. นิทานที่เกี่ยวกับสมบัติที่ฝังไว้และสายแทงแฉะให้หาสมบัตินั้น ๆ
เช่น เรื่อง ฟูโสมเฝ้าทรัพย์

ง. นิทานวีรบุรุษ คือ เรื่องที่กล่าวถึงคุณธรรม ความ

ฉลาด สามารถ และความองอาจกล้าหาญของบุคคล ส่วนมากเป็นวีรบุรุษของชาติ หรือบ้านเมือง นิยายประเภทนี้ คล้ายคลึงกันกับนิทานปรัมปรา ๆ นั้นมักมีตัวเอกเป็นวีรบุรุษเหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างกันอยู่บ้างที่ว่า นิทานท้องถิ่นประเภทวีรบุรุษนี้มักมีกำหนดสถานที่ที่แน่นอนว่าเป็นที่ใดมีกำหนดเวลาเรื่องแน่ชัดขึ้นและถึงแม้ว่าจะมีเรื่องพันอำนางวิสัยมนุษย์ธรรมดาประกอบอยู่บ้างก็พอที่จะทำให้ผู้ฟังเชื่อว่าอาจมีความจริงได้มากกว่านิทานแบบปรัมปรา ตัวอย่างของนิทานประเภทนี้ได้แก่ ท้าวแสนปม พระร่วงวาจาสิทธิ์ เจ้าสายน้ำผึ้ง ไกรทอง นิยายวิกรมชาติ เป็นต้น ชื่อบุคคลก็ดี ชื่อบ้านเมืองก็ดี ตลอดจนเค้าเรื่องมีส่วนที่เป็นความจริงอยู่ด้วย หากแต่เล่าตกแต่งเพิ่มเติมขึ้นจนพิศดารเป็นรูปนิทานไป

จ. นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้น ๆ ไม่สมจริง เจตนาจะสอนความประพฤติอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเรื่องหนูกัดเหล็ก ชาตค่างๆ ที่พระโหราธิบดีเสวยพระชาติเป็นสัตว์และคนหลายพระชาติ นิทานคติสอนใจเช่นนี้ ได้แก่เรื่องหมาบิล หรือหมาขนคำเป็นเรื่องราวสอนความกตัญญู เป็นต้น

ฉ. นิทานที่เกี่ยวกับนักบวชต่าง ๆ นิทานทำนองนี้ของชาวตะวันตกมีมากของไทยก็มีบ้างเกี่ยวกับบอภินิหารของผู้บวชที่เจริญภาวนาจนมีอภินิหารแก่กล้า มีอิทธิฤทธิ์พิเศษ เช่น เรื่องหลวงพ่อกะโตะ (หลวงพ่อทวด)

๘.๑.๒.๓ เทพนิยาย (Myth) คำ Myth นี้ เป็นคำที่ทำให้เข้าใจสับสนได้โดยง่ายด้วยเหตุว่าคำนี้เป็นคำที่ใช้กันมาช้านานมาก และใช้ในที่มีความหมายแตกต่างกัน เหตุฉะนั้นจึงทำให้เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันขึ้นได้ เฉพาะในที่นี้ คำเทพนิยาย ซึ่งแปลมาจากคำว่า Myth นี้จะหมายถึง นิทานที่เทวดา นางฟ้า เป็นตัวบุคคลในเรื่องนิทานนั้น เช่นเรื่องพระอินทร์ หรือที่เป็นแต่เพียงกึ่งเทวดาอย่างเช่น เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าที่ แจ่มแม่ต่างๆ เทพนิยายเหล่านี้มักมีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อถือทางศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติในทางศาสนา (ซึ่งเป็นศาสนาเก่าดั้งเดิมของมนุษย์) ตัวบุคคลในเรื่องอาจมีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวเอกในนิทานท้องถิ่นประเภทวีรบุรุษ แต่จะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องทางศาสนาปนอยู่ จึงมีข้อคิดอยู่ว่า นิทาน ๒ แบบนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกันมาก อาจเนื่องมาจากความนิยมในวีรบุรุษแห่งท้องถิ่นก่อนต่อมาจึงได้ยกย่องขึ้นเป็นเทวดา หรือเนื่องมาจากความเลื่อมใสลัทธิศาสนาทำให้คิดแต่งตั้งเทวดาขึ้นก็ได้ทั้งสองประการ แต่อย่างไร

ก็ตามลักษณะของนิทานท้องถิ่นประเภทวีรบุรุษ และประเภทเทพนิยายนี้ส่วนแตกต่างกัน
อย่างเห็นได้ชัดดังปรากฏอยู่ในข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นิทานแบบนี้ได้แก่เรื่องต่างๆ
เกี่ยวกับพระอินทร์ ท้าวมหาสงครามต์ เมขลา-รามสูร นารายณ์ลี้ปาง เป็นต้น

๔.๑.๒.๔ นิทานเรื่องสัตว์ (Animal tale) นิทานประเภทเรื่อง
สัตว์เป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปมีตัวเอกของนิทานหลายเรื่องที่เป็นสัตว์ แต่สมมติว่ามีความคิด
และการกระทำต่างๆ ตลอดจนพฤติกรรมอย่างมนุษย์ธรรมดา บางเรื่องก็แสดงถึงความเฉลียว
ฉลาดหรือความโง่เขลาของสัตว์บางชนิดบางตัว บางเรื่องมีจุดเด่นน่าสนใจของเรื่องอยู่ที่ข้อ
ขบขัน การตบตา หลอกหลวงกัน หรือเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ต่าง ๆ และเป็นที่ยึดมั่นคติสอน
ใจ สอนความประพฤติก็มีเป็นอันมาก นิทานเรื่องสัตว์นี้ทั้งที่เป็นเรื่องสัตว์ป่าสัตว์
บ้าน และบางทีก็เป็นเรื่องที่มีคนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ไม่ใช่มีแต่สัตว์ล้วน แต่ทั้งคนและ
สัตว์นั้นจะพูดโต้ตอบกัน และปฏิบัติต่อกันเสมือนหนึ่งว่าเป็นมนุษย์เหมือนเรา ๆ นี้
เอง นิทานชนิดที่สอนศีลธรรมต่าง ๆ นั้นเป็นที่นิยมกว้างขวางทั่วโลก เรื่องชาดกบางเรื่องมีมา
ก่อนศาสนาสำคัญ เช่น ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ เสียอีก ตัวอย่างนิทานเรื่องสัตว์นี้ได้แก่ เรื่อง
กระต่ายกับเต่า ช้างกับนกกระจาบ เป็นต้น แบ่งย่อยเป็น ๒ ประเภท

ก. นิทานประเภทสอนคติธรรม (Fable) ต่างกับนิทานที่
เป็นคติสอนใจในข้อจ. ที่ว่านิทานประเภทนี้ตัวเอกในนิทานจะต้องเป็นสัตว์เสมอ เช่น เรื่อง
ราชสีห์กับหนูในนิทานอีสป ชาดกต่าง ๆ ที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสัตว์หลายชนิด
นิทานอีสป นิทานสุภาษิตบางเรื่อง เป็นต้น

ข. นิทานประเภทเล่าซ้ำหรือเล่าไม่รู้จบ (Cumulative tale) เช่นเรื่อง
ยายกะตา ปลุกถั่วปลุกงาให้หลานเฝ้า หลานไม่เฝ้ากามากินถั่วกินงา หลานไปหา
นายพรานให้ช่วยยิงกา ฯลฯ นิทานชนิดนี้มีเนื้อเรื่อง และวิธีเล่าเป็นแบบจำเพาะ ฉะนั้นบางที
จึงเรียกว่า Formula tale

๔.๑.๒.๕ นิทานตลกขบขัน (Jest) นิทานชาวบ้านแบบนี้มีมาก มัก
เป็นเรื่องสั้นๆ จุดสำคัญของเรื่องชนิดขบขันนี้อยู่ที่มีเรื่องที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ต่าง ๆ อาจเป็น
เรื่องเกี่ยวกับความโง่และกลโกง การแกล้งแกล้ม การแสดงปฏิภาณ ไหวพริบ การพนันขันต่อ

การเดินทางและการผจญภัยที่ก่อเรื่องผิดปกติในแง่ขบขันต่าง ๆ ตัวเอกของเรื่องบางทีก็ไม่ใช่คนฉลาดสามารถ แต่เป็นคนโง่งมอย่างที่สุด และทำเรื่องผิดปรกติวิสัยที่มนุษย์มีสติปัญญาตามธรรมดาเขาทำกันได้ นิทานแบบตลกขบขันนี้มีตัวอย่างเช่นเรื่องศรีธนญไชย ม้าราคาดี คนราคาดี หมิ่นแกลั่วใจกล้า เป็นต้น

การแบ่งนิทานชาวบ้านออกเป็น ๕ แบบ เช่นนี้เป็นการแบ่งอย่างกว้างที่สุด และนิทานบางเรื่องที่แยกไม่ออก จะจัดเข้าเป็นแบบตลกขบขันก็ได้ เป็นนิทานเรื่องสัตว์ก็ได้และยังเป็นแบบนิทานท้องถิ่นประเภทอธิบายสภาพการณ์ก็ได้อีกด้วย ความสับสนเช่นนี้มีอยู่ทำให้ยุ่งยากในการที่จะแบ่งหมวดหมู่ เหตุฉะนั้นนักปราชญ์สาขาวิชาภาษานี้ จึงได้พยายามหาวิธีทำบัญชีจำแนกประเภทนิทานชาวบ้าน ให้แยกย่อยลงไปและรัดกุมขึ้น เช่น แบ่งออกเป็นชนิด (Type Index) และแบ่งโดยสารัตถะ (Motif Index) ซึ่งเป็นประโยชน์ทำให้การศึกษาและการวิจัยนิทานชาวบ้านได้ลึกซึ้งละเอียดถี่ถ้วนยิ่งขึ้น

อนึ่งมีข้อสังเกตเกี่ยวกับนิทานชาวบ้านของไทยอยู่ข้อหนึ่ง คือมีนิทานเป็นจำนวนมากที่เค้าเรื่องมาจากนิทานชาดกและนิทานของอินเดียโดยเฉพาะนิทานแบบปรัมปรา นิทานคติสอนใจ และนิทานแบบเทพนิยาย ทั้งนี้ย่อมเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นด้วยอิทธิพลของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ นิทานชาวบ้านจึงแพร่หลายไปทั่วทุกท้องถิ่นของประเทศไทย และได้เป็นเครื่องอบรมสอนศีลธรรม จรรยา มารยาท ความประพฤติให้รู้เข้าใจ ธรรมดา ธรรมชาติของมนุษย์และของชีวิตเป็นเวลาช้านานก่อนที่จะมีโรงเรียนอบรมสั่งสอน กุลบุตรกุลธิดา นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาวไทยอย่างแท้จริง

๔.๑.๓ การแบ่งตามชนิดของนิทาน (Type Index) คนสำคัญในการจำแนกนิทานออกเป็นชนิดนี้คือ Antti Aarne ท่านผู้นี้ พยายามที่จะแบ่งนิทานให้ละเอียด สะดวกแก่การศึกษาและประกอบด้วยหลักวิชาการในการแบ่งมากขึ้นและได้แบ่งชนิดนิทานชาวบ้านออกเป็น ๓ หมวดใหญ่ ซึ่งจะขอนำมากล่าวในที่นี้ย่อ ๆ ดังนี้

๔.๑.๓.๑ นิทานเกี่ยวกับสัตว์แยกย่อยออกไปเป็นสัตว์ป่า และสัตว์บ้าน

๔.๑.๓.๒ นิทานชาวบ้านทั่วไป และแยกย่อยลงไปได้อีกหลายประเภท ได้แก่ นิทานที่เกี่ยวกับเวทมนต์คาถา นิทานศาสนา นิทานเกี่ยวกับยักษ์ ภูตผี และนิทานแบบโรแมนติค ซึ่งมักอยู่ในขอบเขตของความจริงเสมอ

๔.๑.๓.๓ นิทานตลกขบขันและแยกละเอียดออกไปมากมายหลายชนิด เช่น นิทานเกี่ยวกับคนโง่ คนฉลาด นิทานโกหก นิทานเกี่ยวกับสามภรรยา ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอาชีพต่าง ๆ ก็มี ได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ การตกปลา ล่าสัตว์

๔.๑.๔ การแบ่งนิทานตามสารัตถะ การศึกษาค้นคว้าและสอบสวนนิทานชาวบ้าน เป็นเรื่องประกอบด้วยหลักวิชายิ่งขึ้น ๆ การแบ่งอย่างกว้างขวางอย่างแบบเดิมนั้นไม่ได้ประโยชน์จึงมีนักปราชญ์สาขาวิชานี้พยายามแยกประเภทนิทานให้รัดกุมและสะดวกในการสอบสวนและค้นคว้ายิ่งขึ้น โดยได้พยายามรวบรวมนิทานต่าง ๆ ทั่วโลก และจำแนกสารัตถะของนิทานเหล่านั้นออกไปได้ ๒๖ ข้อใหญ่ และแยกละเอียดออกไปได้อีกเป็นอันมาก (ดูเรื่องเนื้อหาของนิทาน ข้อ ๔) ประกอบด้วย และผู้ประสงค์จะทราบรายละเอียดพึงศึกษาได้จาก กุหลาบ มัลลิกะมาส, ๒๕๑๖, น.๑๐๑-๑๑๔)

๔.๒ แบ่งตามแนวของสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ตามที่อาจารย์วัชร รมะนันท์ ผู้เขียนเรื่องนี้ได้แบ่งไว้ ซึ่งส่วนใหญ่จะอาศัยแนวการจัดตามประวัติความเป็นมาและวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๒.๑ นิทานก่อนมีประวัติศาสตร์ ได้แก่ นิทานที่มีอยู่ในหนังสือพงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีของไทย ไม่อาจบอกได้ว่าใครเป็นผู้แต่ง

๔.๒.๒ นิทานประเภทชาดกในนิบาตชาดก มีประมาณ ๕๐๐ เรื่อง สันนิษฐานว่าเข้ามาในไทยพร้อมกับพระพุทธศาสนา คือ ในสมัยสุโขทัย ดังมีหลักฐานปรากฏที่วัดศรีชุม บางเรื่องเก่าแก่มาก่อนสมัยพุทธกาล เรื่องใดที่ตรงกับคำสอนพระอรหันตศาสดาก็นำมาเล่าไว้ในคำสอนตอนนั้นๆ หากเปรียบเทียบนิบาตชาดกกับนิทานอีสป จะเห็นว่าทั้งสองประเภทเป็นนิทานประเภทคำสอน ต่างกันแต่มีที่มาเท่านั้น นั่นคือ

นิบาตชาดก เป็นนิทานพื้นเมืองของอินเดีย

นิทานอีสป เป็นนิทานพื้นเมืองของกรีก

เนื่องจากคนสมัยโบราณชอบฟังนิทานในเวลาว่าง การสอนศาสนา ศีลธรรม ความประพฤติ จึงออกมากับนิทาน เมื่อไทยรับพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติก็รับเอานิทานเหล่านี้เข้ามาด้วย ดังเช่นนิทานในทศชาติ

๔.๒.๓ นิทานประเภทคำสอน ได้แก่นิทานของอินเดียและกรีก มักแทรกคำสอนในการดำเนินชีวิต เช่นนิทานในเรื่องต่าง ๆ ในทศชาติ มีเรื่องสั่งสอนเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ การคบหาสมาคมกับนักปราชญ์ราชบัณฑิต การวางตน การครองตนในสังคมอย่างมีความสุข และความสำเริง

๔.๒.๔ นิทานชาดกนอกนิบาตชาดก ได้แก่ปัญญาสชาดก สันนิษฐานว่าเป็นนิทานพื้นเมืองของประเทศต่างๆ เช่น ทิเบต ศรีลังกา ขวา เป็นต้น นำมาแต่งให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องชาดกในนิบาตชาดก มีลักษณะแอบอ้างว่าเป็นพุทธวจนะ การกลับชาติมาเกิด เป็นต้น บางประเทศรังเกียจ เช่น สาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่าให้เผาเสียหมด นิทานเหล่านี้เข้ามาในไทยราว ๆ สมัยกรุงศรีอยุธยาที่แต่งเป็นวรรณคดี ที่ใช้เล่นละครก็มี เช่น สมุทโฆษ สังข์ทอง สุรน เป็นต้น

๔.๒.๕ นิทานพื้นเมือง เรื่องที่เกี่ยวกับตำนานของสถานที่ตามเมืองต่าง ๆ บอกสาเหตุที่ได้ชื่อนั้น ๆ เพราะเหตุไร เช่นเรื่องตาม่องล่าย พระเจ้าสายน้ำผึ้งกับพระนางสร้อยดอกหมาก เป็นต้น มีปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่๑ เป็นต้น นิทานประเภทนี้ บางเรื่องก็ใช้อ้างอิงได้ แต่บางเรื่องก็เพียงแต่เป็นเรื่องเล่าสู่กันฟัง

๔.๒.๖ นิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ได้แก่นิทานที่ผู้แต่งสร้างโครงเรื่องขึ้นเอง อาจใช้แนวเทียบก็ได้ ลักษณะของเรื่องเป็นไปในแบบพรรณนาถึงชีวิตของเจ้าชายองค์หนึ่งเริ่มแต่ออกไปแสวงหาวิชากับพระอาจารย์จนสำเร็จกลับมาผจญภัยพบคู่ครอง ครองสมบัติ มีความสุข และบางเรื่องอาจมีบทบาทพระอินทร์เข้ามาเกี่ยวข้องเห็นได้ว่าเขาอย่างเรื่องชาดก บางทีก็หึงหวงกันอิจฉาริษยากันให้ร้ายป้ายสีกัน แต่ในตอนจบก็มักจะจบลงด้วยดีเสมอ คือธรรมชนะอธรรม

๔.๒.๗ นิทานสุภาษิต อาจมีแทรกอยู่กับสุภาษิต มักเป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่แล้ว นักปราชญ์ได้ยกมาอย่างย่อ ๆ เช่นโคลงโลกนิติ มีโคลงเรื่องราวในนิทาน เรื่องหมูปาลกับราชสีห์ที่ช้อสุกรชาดก เป็นต้น

๔.๒. นิทานยอพระเกียรติ เป็นนิทานที่ใช้แต่งร่วมกับพฤติกรรมของพระเจ้าแผ่นดินที่กวีต้องการจะยกย่อง เช่นนิทานเวตาล เป็นนิทานที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาของพระเจ้าวิกรมกิตติยจึงมีลักษณะเป็นนิทานปริศนา นิทานแบบนี้ที่เป็นของไทยแท้ ๆ ไม่มีนอกจากนี้ก็มีนิทานที่มาจากประเทศใกล้เคียง เช่นนิทานอิงพงศาวดารของชาว จีน มอญ เป็นต้น (ดูรายละเอียดใน วัชรีย์ รมะนันท์, ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๒, น. ๙๗๗๓-๙๗๗๖)

๔.๓ อาจารย์พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้จัดประเภทเนื้อหาของนิทานพื้นบ้านภาคใต้ ในหนังสือ สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ โดยได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนชาวใต้ โดยเฉพาะ แม้การจัดประเภทเหล่านี้ จะจัดอยู่ในวงจำกัดเฉพาะคนใต้ก็ตาม เห็นว่าพอจะนำมาเป็นแนวพินิจศึกษาของคนภาคอื่น ๆ ได้ จึงขอนำมาอธิบายเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา โดยตัดคำว่า "ชาวใต้" หรือ "ภาคใต้" ออก เพื่อให้เป็นเรื่องของภาคอื่น ๆ ด้วย มีใจความว่า นิทานพื้นบ้านที่ชาวบ้านนิยมมาเล่าสู่กันฟังพอจะแบ่งตามแนวคิดสำคัญของเรื่องได้เป็นประเภทใหญ่ๆ คือนิทานมุขตลก นิทานคติ นิทานอธิบาย นิทานภูมินาม และนิทานเกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งจะได้นำแต่ละประเภทมากล่าวถึงต่อไป

๔.๓.๑ นิทานมุขตลก เป็นนิทานที่มุ่งให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังโดยตรง การปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันหรือแม้แต่ในวัฒนธรรมบางอย่างจะแฝงลักษณะนี้ไว้ให้เห็นด้วยเสมอ นิทานเช่นนี้จึงเป็นที่นิยมมากเป็นพิเศษ และมักมีการจำและเล่าสืบต่อ ๆ กันมา แม้ปัจจุบันนิทานมุขตลกมักมีการแพร่กระจายสูงเมื่อเทียบกับนิทานประเภทอื่น ๆ นิทานมุขตลกแบ่งตามแนวคิดที่ก่อให้เกิดอารมณ์ขันได้ดังนี้

๔.๓.๑.๑ นิทานมุขตลกเกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นนิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเอาเรื่องอวัยวะเพศหรือความสัมพันธ์ทางเพศมาสร้างอารมณ์ขันแก่ผู้ฟัง ตัวละครในนิทานพื้นบ้านนี้มีทั้งที่เป็นปุถุชนและนักบวชและมีทั้งที่ตัวละครเหล่านั้นสัมพันธ์และไม่มี ความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ การสร้างความตลกหรืออารมณ์ขันมีทั้งที่เกิดจากลักษณะของตัวละครนิสัยของตัวละคร และโครงเรื่อง ลักษณะ และนิสัยของตัวละครส่วนมากจะเกี่ยวกับความทะลึ่ง หยาบโหลน เบบ้าปัญญา สะเพร่า ซื่อเกินไปจนรู้ไม่เท่าทันการณ์

๔.๓.๑.๒ นิทานมุขตลกเกี่ยวกับลักษณะนิสัยและความสามารถของตัวละคร ลักษณะของตัวละครที่เป็นจุดสำคัญทำให้เรื่องมีอารมณ์ขันๆได้แก่ความผิดปกติหรือไม่สมประกอบต่าง ๆ ของร่างกาย ฯลฯ ความสามารถของตัวละคร ได้แก่ ความโง่ ความฉลาด ความรู้ไม่เท่าทันการณณ์ ฯลฯ นิทานมุขตลกเกี่ยวกับเพศ มักมีจุดที่ก่อให้เกิดอารมณ์ขันอยู่ที่เรื่องเพศอย่างเด่นชัด นิทานมุขตลกประเภทนี้มีจุดที่ก่อให้เกิดอารมณ์ขันอยู่ที่ลักษณะต่าง ๆ (ดังกล่าวแล้ว) เหล่านี้ของตัวละคร

๔.๓.๑.๓ นิทานมุขตลกแบบย่นผู้ฟัง เป็นนิทานมุขตลกอีกแนวหนึ่งที่มีจุดที่ก่อให้เกิดอารมณ์ขันของนิทานประเภทนี้อยู่ที่การที่ผู้ฟัง หลงกลผู้เล่านิทานจบแล้ว คำตอบนั้นก็ย่นถูกตัวผู้ฟังเอง

๔.๓.๒ นิทานอธิบาย เป็นนิทานที่มุ่งให้คำตอบเกี่ยวกับความเป็นมาของสิ่งและสภาพต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับมนุษย์ สัตว์ พืช และธรรมชาติอื่น ๆ นิทานประเภทนี้ มักเป็นนิทานเก่าแก่ที่เล่าสืบทอดกันมาช้านาน นักเล่านิทานคาดคิดถึงความเป็นมาของสิ่งและสภาพต่าง ๆ เอาอย่างง่าย ๆ แล้วเล่าสู่กันฟัง และมีการจดจำสืบต่อกันมาเรื่อย มาในปัจจุบันแม้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของสิ่งและสภาพต่าง ๆ จะถูกต้องขึ้น แต่นิทานประเภทนี้ก็ยังคงเล่าสู่กันฟังอยู่เช่นนั้น เพราะก่อให้เกิดความสนใจและสนุกแก่ผู้ฟังได้แบ่งออกได้เป็น

๔.๓.๒.๑ นิทานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ นิทานประเภทนี้มักจะให้คำตอบเกี่ยวกับพฤติกรรมและความคิดความเชื่อของมนุษย์มากกว่าจะเป็นการอธิบายลักษณะรูปร่างบางอย่างของมนุษย์ เช่นเรื่อง "การสืบพันธุ์ของคนและสัตว์" เป็นเรื่องที่อธิบายว่า ทำไมสัตว์ต่าง ๆ จึงผสมสุกันเป็นฤดูกาล

๔.๓.๒.๒ นิทานอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์ นิทานประเภทนี้มักเป็นเรื่องที่ให้คำตอบเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะและธรรมชาติอื่นของสัตว์ชนิดต่าง ๆ เช่น เรื่อง "เต่ากับพระพุทธเจ้า" อธิบายว่าทำไมเต่าจึงมีกระดองเช่นนั้น เรื่อง "ม้ากับควาย" อธิบายว่าทำไมม้าและควายจึงร้องเสียงเช่นนั้น เรื่อง "บ่าวเพชรทอง" อธิบายว่าทำไมเสือจึงมีหน้าตาเช่นนั้น นิทานเรื่องอื่น ๆ ในประเภทเดียวกันนี้เช่น เรื่องนกปูดตาแดง กระต่ายหางด้วน เป็นต้น

๘.๓.๒.๓ นิทานอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของพืช เป็นนิทานที่อธิบายว่าทำไมพืชนั้น ๆ จึงมีลักษณะเช่นนั้น เท่าที่สำรวจได้ในขณะนี้ นิทานประเภทนี้ไม่ค่อยพบมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นด้วยธรรมชาติของพืชโดยทั่วไปไม่มีลักษณะไม่ค่อยแตกต่างกัน จนน่าสนใจมากนัก

๘.๓.๒.๔ นิทานอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติอื่น ๆ ทั่วไป นิทานประเภทนี้มีปรากฏอยู่มาก เช่นกันเช่นเรื่อง "ไม้เกลือ" อธิบายว่าทำไมน้ำทะเลจึงเค็ม เรื่อง "กระต่ายบนดวงจันทร์" อธิบายว่าทำไมบนดวงจันทร์จึงมองเห็นคล้ายรูปกระต่าย เรื่อง "ราหูอมจันทร์" อธิบายถึงสาเหตุที่เกิดจันทรุปราคา เป็นต้น

๘.๓.๓ นิทานภูมินาม หรือนิทานเกี่ยวกับกำเนิดสถานที่ เป็นนิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของสถานที่ต่าง ๆ ใน (แต่ละ) ท้องถิ่น ความจริงแล้วนิทานประเภทนี้พอจัดเข้าในประเภทนิทานอธิบายได้อย่างหนึ่ง แต่เนื่องจากนิทานประเภทนี้ มีเนื้อหาเฉพาะความเป็นมาของสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นโดยตรง และมีอยู่จำนวนมาก ในที่นี้จึงขอจัดไว้เป็นอีกประเภทหนึ่งต่างหาก

๘.๓.๓.๑ นิทานเกี่ยวกับสถานที่ตามธรรมชาติ เป็นนิทานอธิบายถึงการกำเนิดของสถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น เกาะ ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง ฯลฯ บางเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของสถานที่นั้น ๆ เพียงแห่งเดียว และบางเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของสถานที่หลายแห่ง

๘.๓.๓.๒ นิทานเกี่ยวกับชุมชนของมนุษย์หรือสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น นิทานประเภทนี้มีมากเช่นกัน

๘.๓.๔ นิทานเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อในอำนาจเร้นลับต่าง ๆ เช่น ผี สาง นางไม้ เทวดา เจ้าที่เจ้าทางอำนาจไสยศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ทั้งในทางให้โทษให้คุณ รวมไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาภหรือการได้รับทรัพย์สินสมบัติจากการดลบันดาลของอำนาจเร้นลับเหล่านั้นด้วย นิทานประเภทนี้พอจะแบ่งออกได้เป็น

๘.๓.๔.๑ นิทานความเชื่อเกี่ยวกับทรัพย์สมบัติ เป็นนิทานที่เล่าถึง การได้ทรัพย์สมบัติหรือความร่ำรวยที่เกิดขึ้นโดยการดลบันดาลของอำนาจต่าง ๆ ไม่ใช่ เป็นเพราะการได้มา เพราะการรับมรดกตกทอด หรือขยันขันแข็งในการทำมาหากิน

๘.๓.๔.๒ นิทานความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีหรืออำนาจลับ เป็น นิทานที่กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับภูต ผี ปีศาจ เทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา ฯลฯ ที่ให้คุณและโทษ แก่ชีวิตของมนุษย์โดยตรง เช่น การหลอกหลอน การให้บุตร การช่วยให้ประสบชัย การทำให้ เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ฯลฯ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องของการได้ทรัพย์สมบัติเพราะอำนาจนั้น

๘.๓.๕ นิทานคติ เป็นนิทานที่มีเนื้อหาในทางสั่งสอนอบรม หรือให้คติใน การดำเนินชีวิตแก่ผู้ฟังตามค่านิยมของสังคม นิทานพื้นบ้านเช่นนี้ ปรากฏอยู่มาก ตัวละครใน เรื่องมีทั้งเป็นสัตว์ มนุษย์และอมมนุษย์ หรือบางทีก็ผสมผสานกันในเรื่องเดียวกัน ส่วนใหญ่จะ เป็นเรื่องสั้น ๆ มุ่งให้แนวคิดเกี่ยวกับคติหรือคุณธรรมที่เด่นชัดเพียงอย่างเดียวในเรื่อง หนึ่ง ๆ (ทั้งหมดนี้ดูรายละเอียดใน พรหมศักดิ์ พรแก้ว, ๒๕๒๙, น.๑๗๗๙-๑๗๘๑) จะเห็นได้ว่า ในการจัดประเภทของนิทานนั้น มีความหลากหลายออกไปตามทัศนะของผู้จัด จะเห็นได้ว่าแต่ละท่านนั้นต่างมีทัศนะในการจัดแตกต่างกันออกไป แยกออกตามสภาพ ภูมิศาสตร์ก็มี ตามประเภทแห่งความเป็นมาก็มี ตามเนื้อหาสาระของเรื่อง เช่นมุขตลก คติธรรม คติความเชื่อ เป็นต้น ก็มี ซึ่งประเภทต่าง ๆ ดังกล่าว มานี้ ไม่ได้มีกำหนดกฎเกณฑ์ที่ แน่นนอนตายตัวทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ เพื่อความสะดวกในการจัดทำคำบรรยายและความรวดเร็ว จึงขอจัดตามที่ได้มีผู้จัดไว้แล้ว ผู้ศึกษาที่ประสงค์จะทราบรายละเอียด ต่าง ๆ อันนอก เนื่องจากที่มีปรากฏในคำบรรยายนี้ พึงค้นหาได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่อ้างถึงนั้น ๆ ด้วยเถิด ฯ

๙. ประโยชน์จากนิทานพื้นบ้าน

ในการศึกษานิทานพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นนิทานประจำถิ่น หรือนิทานท้องถิ่น นั้น จะก่อให้เกิดผลที่ถือว่าเป็นประโยชน์ที่ผู้ฟังจะพึงได้รับจากนิทานพื้นบ้านนั้น ๆ อันถือเป็น คุณค่าที่จะพึงได้รับเพื่อประโยชน์แก่การศึกษา จะขอนำคุณค่าของนิทานพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่ง ท่านอาจารย์พรหมศักดิ์ พรแก้ว ได้กล่าวไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เห็นว่ามีสาระและ ประโยชน์ต่อการศึกษามาให้ผู้ศึกษาได้พิจารณาศึกษากันไว้ ในการศึกษานิทานพื้นบ้านนั้น ก่อให้เกิดคุณประโยชน์อันถือเป็นคุณค่าอย่างไรบ้าง ท่านอาจารย์พรหมศักดิ์ พรแก้ว ได้

กล่าวไว้ในหนังสือดังกล่าวว่ามนุษย์สร้างนิทานขึ้นมาเพื่อรับใช้มนุษย์ทางด้านความคิดและจิตใจ นิทานพื้นบ้านโดยทั่วไปจึงมีคุณค่าต่อมนุษย์แต่ละสังคม ในลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวเฉพาะคุณค่าของนิทานพื้นบ้านอาจสรุปได้ดังนี้

๑.๑ สร้างคุณค่าทางปัญญา นิทาน เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้ ความคิด จินตนาการ และศิลปะในการสื่อความให้ประสานกันได้ด้วยดี นิทานพื้นบ้านทุกเรื่องจึงช่วยฝึกฝนและเสริมสร้างปัญญาแก่ผู้เล่า ผู้ฟังและผู้ศึกษา เช่นการฝึกปัญญาในการผูกเรื่อง การจดจำ การปรับเปลี่ยนและการตีความ เป็นต้น

๑.๒ ให้คุณค่าทางการสำนึกอารมณ์ นิทานเป็นเรื่องราวที่มีตัวละคร แสดงพฤติกรรมหรือความเป็นมาหรือไปของสิ่งต่าง ๆ จึงเป็นการสนองจิตสำนึกพื้นฐานด้านความบันเทิงและความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ นิทานพื้นบ้านทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่มุ่งให้ความสนุกสนานโดยตรง หรือนิทานที่แฝงความมุ่งหมายอื่นเอาไว้ด้วยเช่น นิทานคติสอนใจ นิทานอธิบาย ฯลฯ ย่อมล้วนทำให้ผู้ฟังรู้สึกสนุกสนานเมื่อได้ฟัง

๑.๓ เกิดคุณค่าทางสังคมสัมพันธ์ การเล่านิทานทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันในกลุ่มพวกซึ่งอาจเป็นเครือญาติเพื่อนฝูง หรือคนอื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งจะก่อให้เกิดความสนิทกัน ความรัก ความเข้าใจกันมากขึ้น อันจะเอื้อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

๑.๔ คุณค่าทางการศึกษาศัพท์ จำนวนภาษาถิ่น ชาวบ้านจะเล่านิทานสู่กันฟังด้วยภาษาถิ่น แม้การนำไปเล่าต่อจะมีการปรับสำนวนภาษาไปบ้าง แต่ก็ยังคงเป็นภาษาถิ่นอยู่นั่นเองเมื่อมีการฟังนิทานและเก็บรวบรวม นิทานเรื่องต่างๆ บันทึกไว้ ย่อมทำความเข้าใจศัพท์สำนวนต่าง ๆ ที่ผู้เล่าใช้และมีประโยชน์ทางการศึกษาภาษาต่อไป

๑.๕ คุณค่าในการปลูกฝังค่านิยม ความคิด ความเชื่อของสังคม นิทานทุกประเภทย่อมก่อให้เกิดคุณค่าดังกล่าวได้ ที่เห็นชัดเจนได้แก่นิทานคติสอนใจที่มุ่งปลูกฝังค่านิยมในการดำเนินชีวิต เช่นเรื่องนินทาทะเล ธุระ ไม่ใช่ มาศึกกับนายทหาร ใครบาป ฯลฯ

๑.๖ คุณค่าทางการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม (ท้องถิ่น) นิทานที่เล่ากันในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นนิทานที่มีกำเนิดในท้องถิ่นโดยตรง หรือแพร่ กระจายจากแหล่งอื่นแล้วรับไว้ และนำมาเล่าสืบต่อกัน ผู้ศึกษาย่อมนำมาศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงสภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สอดแทรกอยู่ในนิทานได้เป็นอย่างดี (อ้างแล้ว, น. ๑๗๔๑)